

Marko Hrovat

ETIMOLOGIJA BESED RUDA, RUDEČA (barva), RUJ, ZARJA, RUJNO, RADIČ

Summary

THE ETYMOLOGY OF THE WORDS RUDA (ORE), RUDEČA BARVA
(RED COLOR), RUJ (SUMACH), ZARJA (SUNSET GLOW), RUJNO (NOBLY),
RADIČ (CHICORY)

Until the second half of the 19th century, the Russians, Ukrainians, Belarusians and some other people did not consider themselves as Slavs. Early historical records of the words Sclavi, Slavi, Slaven, etc. had been used to designate a specific people living between the Baltic, Adriatic and Black sea. That terminology applied only to Slovenes (Sloveni) had been used until the New Age. In the New Ages the word Slavi, Slaven, etc. has also been used to designate the people speaking languages related to Slovenian, like Russians, Poles, Serbs, Croats, etc., but those had never been using the name Sloveni when they talk about themselves. The word Slav, Slavs is a modern invention introduced by the Czech scholar Dobrovský, which came into application only about 150 years ago. The word Slovenes in contrast to the Slavs is used in the paper in respect to the historical fact that has been misusing.

Recent discoveries show that the metallurgy had its origins not in Mesopotamia nor in Asia, but rather in Europe some 7500 years ago. The word ruda 'ore' emerged at least at that time and originally meant excavated substance or material extracted out of earth, bound for sale or industrial processing. Such interpretation can be clearly seen from the Slovene words: ruváč, ruváti, rúti, rováriti, rón, rováti, rónka, rónnica, etc., as well as from Lithuanian word rausti which means: to dig, to turn up, to grub, to root, to rummage, to burrow. Ruda is a substance obtained by the uprooting, scuffling, rooting out or grubbing. The word ruda 'ore' cannot be claimed neither by Greeks, nor by Romans and still less by "Germans". Comparison of related words originated from the root *rud- clearly shows its Slovene origin. The Balts took original word ruda 'ore' from near-by Slovenes, but the Sumerians, "Germans", and others adapted it to their phonemic tendencies. The rise of the Sumerian civilization coincides with the decline of the Baktria, the oldest metal processing center of the world. That indicates that the famous Sumerian civilization rests on the usurpation of the Baktria advanced metallurgical acumen and the extinction of the local Slovene element.

The ancestors of Slovenes had no reason to invent a new name for a red color, since they already used the name červena or k̑rv̑vena 'red' for thousands of years. Word červena is derived from the *k̑rv̑- 'blood'. It has been going on as long as the hunter-gatherer societies preserved the same or a similar way of life. So it seems sensible to search the origin of the word rudeča 'red' at the beginning of introduction of agriculture and metallurgy. From

remnants of the root, which more or less all Slavs preserved till present time, it is evident that once all Slovenes and related peoples had been using word *rudeča*. The “Germans” adopted it as a loan-word from the contiguous Slovene populations. The Livonian words for red, reddish-brown, ore, iron, autumn and the month of September, derive from the root *rud- ‘*ore-’. The Serbian and the Croatian term for the month of September is *rujan* and October in the Czech is *říjen*, all of them originate from red color. Hematite (iron ore) is red to reddish brown in color. Its name in Slovene is *krvavec* ‘blood substance’ and derives from red color of hematite. Hematite had entered thoroughly into the human economic activities not earlier than by invention of the process of an iron ore melting. Due to the reddish color of the iron ore, the ancestors of Slovenes took its name *ruda* as a synonym for a red color.

We do not need to search Latin and even less Greek origin of the word *ruj* ‘sumac’. It is enough to note its unique characteristic of bright red color of its leaves that is standing out significantly within the autumn landscape. Thus the Greeks have a relatively late historical presence in the eastern Mediterranean region, it is unlikely that much older Slovene language would borrow the word *ruj* from Greek. After all, the base root *ruj- is unknown to Greek! Meaning of the word *ruj* ‘sumac’ derives from red color and it came to Greek and Latin from an old Slovene source.

The word *zarja* ‘dawn’ is being explained by the Slovene etymological dictionary from the terms: beam, shine and glare. Reddish horizon is really a reminiscent of glowing or burning sky, but in fact the redness on the horizon is just a reflection and not the source of the glowing itself. Word *zarja* derives from the notion *rudeč* ‘red’. It results in aggregation form *za-ruj-a*, meaning the redness in the morning or in the evening horizon. This is also confirmed by the numerous expressions of dawn in Sanskrit.

In Slovene language word *rujno* applies only to wine, in the sense of noble, good wine. In Slovak language *rujno* means vivacious, rollicking, passionate and intoxicating, which are all associated with the red color, but passion is associated with unbridling, fervent, fire and zeal, with common denomination in red color. Not just red and nor just white wine could be considered as fine wine. Oh yes, the heavenly wine is good, even the best one, but the solution of the word *rujno* can only be made with comparison of the words that are used to express a fine, noble wine. Etymology of the word *rujno* derives from the word *rod*, *pleme* ‘tribe’ and not from the word *raj* ‘heaven’.

Most of European languages use the Italian term *radicchio* for chicory. West Slavs use word *čekanka* and Slovenes word *radič*. But the Romans had been using word *rādīcūla*. Most likely it originates from word *radix* ‘root’, what supposes that *radix* has been used in Latin as a synonym for explicit root, the most conspicuous feature of the chicory. This begs the question: From whence does the root word “*radix*” come into the Roman lexicon? Within the words *rad-ix*, *rād-īc* (*ūla*), *rad-ic* (*chio*), none of their endings: *-ic*, *-iĉ* or *-ik* is typical Latin or Italian, conversely, such endings are typically Slovene attributes. Latin words started with the letters *rad-* are in 44.4 % related to beaming, shining or glaring and in 38.9 % to the root. Those two word groups have no common connection, neither is there a Latin connection. The link between them can be surprisingly seen only when Slovene root *rud-, with the meaning of red color is considered. It can be claimed with the additional weight of evidence, that word *radič* ‘chicory’ of is Slovene and not Latin origin. Word *radič* with the root *rud- and suffix *-iĉ* directly means red low plant.

Uvod

Etimološki vpogled v besede je izjemno zanimiv, saj razkriva sorodnost besed in jezikov, ki nas lahko, če so ostaline besed pravšnje, vodi do samih začetkov prvotnega jezika. V najbolj ugodnih okoliščinah pa je s pomočjo zgodovinskih in arheoloških podatkov mogoče z veliko verjetnostjo ugotoviti celo kdaj je beseda nastala. Tak primer je beseda ruda, za katero lahko trdimo, da je nastala takrat, ko so ljudje načrtno začeli kopati zemljinu, da bi jo s pomočjo toplotne obdelave predelali v uporaben material. V prispevku je potrebno besede Slovani, slovansko razumeti kot izraz za »sodobno« poimenovanje narodov sorodnega jezika, ki se je začel uporabljati šele od 19. stoletja naprej. Za opredelitev vsaj v ostankih pred 19. stoletjem še enotne etnije in jezika, predvsem na ozemlju srednje Evrope, pa so uporabljane besede slovenski, Sloveni, ki so jih postopoma prekrili ali vsrkali Rusi, Ukrajinci, Poljaki, Čehi, Hrvati, Srbi, Bolgari, Nemci, Italijani, Madžari, Romuni, Albanci, Grki in Turki.

RUDA

Ruda je zmes snovi, iz katere se pridobivajo zlasti kovine.¹ Je naravni mineralni depozit, ki vsebuje kovinsko ali kakšen drugo surovino v taki količini, da se jo splača gospodarsko izkoriščati. Pridobivanje rude imenujemo rudarstvo. Koplje se jo v rudnikih in dnevnih kopih.²

Etimološki slovar:

(slovenski):

rúda: stsl. ruda 'ruda, rudnik', rus. rudá, češ. ruda 'ruda', Psl. *rudǎ je v ženskem spolu posamostaljeni pridevnik psl. *rŭdъ 'rdeč' in torej prvotno pomeni *'rdeča (snov)'. Sorodno je rděti, rděč, rjǎ, rjǎv, ruměn, rŭs.³

(češki):

ruda: zemljina, ki vsebuje kovine; češ. rudný, rudonosný, rudokop. Ruda je stsl., svk., rus., ukr., pol. in srh. (naglašeno rus. rudá, srh. ruda). Pogosta je povezava ruda = rja, vendar neupravičeno. Beseda je istega izvora kot nem. erz (stdnem. arut, stgnem. aruz), lat. raudus (ródus, rŭdus) v srednjem spolu v enakem pomenu: vse te besede so bile prevzete kot tehnični izrazi iz nekega tujega jezika, ko so se indoevropski narodi (je ta narod preživel?) od njih seznanili z rudarstvom. Tudi sumerski urud spada v to skupino, čeprav neposrednega vira nimamo. Dokler ne bomo na tak ali drugačen način poznali njihove pisave, podrobnejše pojasnitve ne bomo dobili, ker smo te besede prevzeli od narodov, ki so izumrli.⁴

Baskovski izraz za rudo je mea⁵, kar ne kaže nikakršne sorodnosti z balto-slovensko jezikovno skupino, niti ne z germansko ali romansko.

Kritična presoja:

Človek je ob prvem izkopavanju bakrove kamnine verjetno že poznal izraz ruda. Besedo ruda je mogoče pripisati vsaki izkopani kamnini, ki jo lahko predelamo v

uporabno snov, za gospodarsko uporabo. V tem smislu bi bila ruda tudi nakopan apnenec, ki ga je človek z žganjem predelal v apno. Kot je bilo že nakazano, ruda prvotno pomeni izkopen, iz zemlje iztrgan material, namenjen za obrtniško predelavo ali prodajo. Na tako razlago poleg slovenskih besed kaže tudi litovska beseda *rausti*,⁶ ki pomeni: kopati, izkopati, izkopana zemlja, rudniški odpadki in riti.

Slika 1: Bakrova ruda

Tudi v slovenščini najdemo besede, ki izvirajo iz korena *rut- z izpeljanko *ru(va)t- > *ruv(at): ruvác 'priprava za ruvanje', ruváti, rúti, rǔvati 'puliti, prerivati; s silo spravljati iz česa, navadno iz zemlje; z vlečenjem potegovanjem spravljati kaj iz snovi, v kateri tiči', rováríti 'delati razdor proti komu', rów 'odkrušena skala', röv 'cevast prostor pod zemeljskim površjem, prostor vodeč v notranjost rudnika, v zemljo narejena ožja podolgovata vdolbina', rovás 'na račun; po dolgem preklana palica, na katero se z zarezami označuje količina česa', rováti 'riti (po zemlji)', rówka 'miši podoben sesalec, ki riže pod zemljo', rónnica 'orodje s ploskim ravnim rezilom za vlečenje izkopenega materiala k sebi (na kup)', riti 'delati rove, jarke, jame; s težavo se premikati skozi kaj ovirajočega; puliti, ruvati', izrivati 'odmikati koga ali kaj iz česa ali v stran', naríti 'nanositi snov na kup', zaríti 'vdreti nekaj v drugo snov'.

Iz česa torej izhaja beseda ruda? Kot že sama razlaga glagolov ruváti, rúti, rǔvati in riti pove, da je ruta oz. ruda snov, ki je bila s silo, z vlečenjem ali s potegovanjem iztrgana iz snovi, v kateri je dotlej tičala. Izhaja iz glagola ru(va)t-i, iz katerega je prešla v glagolski samostalniki rut-a, kar označuje snov nastalo z rut-jem. V samostalniku ruta se je zobni zapornik [t] sčasoma približal sorodnemu [d], najverjetneje kot posledica vplivanja sledečega -a, odtod rut-a > rud-a. Ruda je torej snov namenjena nadaljnji predelavi, ki je bila pridobljena z ruvánjem, rǔvanjem, rútnjem ali ritjem.

Mogoče je sklepati, da je izraz ruda, ki ga uporabljajo prav vsi balto-slovanski jeziki, star vsaj toliko kolikor je stara kovinarska dejavnost, to je najmanj 7500 let.⁸ Toda kdo je prvotni »lastnik« besede ruda? Tako Balti kot Sloveni si delijo mnogo skupnega besedišča, zaradi česar jih mnogi raziskovalci uvrščajo v isto jezikovno praskupino. A vendar je v podrobnostih med slovensko in baltsko jezikovno skupino toliko posebnosti in različnosti, da ni mogoče računati na naravni razvoj razlik, pač pa na okoliščino, da sta večja slovenska in tuja severno-evrazijska skupina trčili, pri čemer se je slovensko poljedelsko ljudstvo premešalo z lovci in nabiralci. Ob tem se je njihov jezik obogatil s številnimi slovenskimi besedami, ohranil pa je nekaj svojih besed, značilne pripone in slovnico.

Glede na delitev besede ruda je zanimivo vprašanje, kdo si je od koga izposodil ta samostalniki, ki se nanaša na pridobivanje zemljine (rudarjenje) za potrebe kovinarstva? Če podrobneje pogledamo rudna bogastva Evrope, lahko hitro ugotovimo, da so prav Balti od vseh evropskih jezikovnih skupin najbolj oddaljeni od rudnih nahajališč. Tudi

predpostavka, da so morda nekdanj poseljevali mnogo širše ozemlje prot jugu in vzhodu ne pomaga prav dosti, kajti Karpati, najbližje rudonosno hribovje, se nahajajo globoko na jugu Poljske.

Toda tudi če bi Balti nekdanj poseljevali celo Karpate, česar pa genske raziskave (haploskupina N) ne potrjujejo, moramo še pred tem upoštevati glavne centre kovinarstva in njihovo širitev. Ta slika pa, sploh po do sedaj znanih podatkih pokaže, da so prva področja pridobivanja kovin bila na Balkanu. Najstarejše znano rudarsko in kovinarsko središče na svetu, starejše od tistih na Bližnjem vzhodu in v Mali Aziji, se nahaja v kraju Pločnik⁹ v današnji Srbiji.^{10,11} Obratovalo je že vsaj pred 7500 leti. Tod so še pred vsaj 1000 leti živeli Slovenci, ki so govorili slovenski jezik. Danes je ta jezik poznan kot stara cerkvena slovanščina, v kateri pa sta mednarodno priznana jezikoslovca Jernej Kopitar in Fran Miklošič odkrila jezik, ki je od vseh ostalih najbližji današnji slovenščini. Pravilno sta ga imenovala stara slovenščina. Šele po več stoletjih se je kovinarstvo razširilo v Malo Azijo, na Bližji vzhod, v srednjo Evropo in še pozneje v zahodno Evropo, najpozneje pa v severno in vzhodno Evropo.

Slika 2: Starodavni rudnik

Ker so bili v 2. tisočletju pr.Kr. prebivalci Male Azije, Balkana in srednje Evrope Veneti oz. Sloveni in ker iz genskih podatkov vemo, da je bilo v tem delu Evrope po priselitvi skupine ljudi R1a pred 8-9000 leti mešanja prebivalstva v Evropi le malo,¹² lahko sumimo, da so bili ti Sloveni potomci prvotnih evropskih rudarjev in kovinarjev in da so verjetno bili prav ti prednamci očetje besede ruda.

Hromnik trdi, da so Dravidi iz takratne Indije že pred 5000 leti izkoriščali rudna bogastva srednje Evrope, zlato, kositer in baker, predvsem iz območja Karpatov ter jih tovorili domov v Indijo. Prvi naj bi vzpostavili trgovino z baltskim jantarjem in drugim blagom. Oni naj bi bili tisti, ki so Evropi prinesli kovinarsko znanje. Ker so bili tehnološko mnogo naprednejši od prebivalcev stare celine, so dravidski trgovci, rudarji, kovinarji, duhovniki in popotniki Evropejcem posredovali mnogo novih besed. Med temi sta tudi beseda jantar, ki dravidsko pomeni boginjine solze in ime ljudstva Sloveni, ki pomeni častilci dolgolasega boga Venija. Ime pokrajine Spišsko na Slovaškem naj bi bilo dravidskega izvora, prav tako številna druga ledinska imena v tej državi.^{13,14} Haploskupina H-M69 je danes daleč najbolj zastopana med dravidskimi prebivalci južnega dela Indije, skupaj s podskupino H-M82 pa tudi med evropskimi Cigani oz. Romi. Po raziskavah so Cigani prišli v Evropo pred največ 900 leti,¹⁵ zato ni verjetno, da bi njihovi dravidski predniki že pred tisočletji zanesli v Evropo visoko napredno znanje, organizacijo in jezikovne sledi. Hromnik pri dokazovanju dravidskega izvora besed, npr. jantar, Sloveni, itd. sploh ni upošteval možnosti, da so te in druge skupne besede zašle med dravidske jezike v obratni smeri, torej po posredovanju ljudi haploskupine R1a, ki so zapustili Evropo in se na severu Indije naselili pred okoli 3500 leti. Potem ko sem 25. 7. 2014 s široko primerjalno analizo uspel s slovenščino pojasniti

etimologijo baltsko-slovenske besede jantar, je Hromnikova teorija, ki v dobršni meri sloni na povezovalni besedi jantar, še toliko manj verjetna.

Beseda ruda se je razširila po vsej Evropi in na Bližnji vzhod, kot se običajno širijo besede novih tehničnih izrazov od tistega ljudstva, ki ga je prvo ustvarilo, med tiste, ki nove besede še ne poznajo, pa jo zaradi sprejete tehnične novosti potrebujejo. Spričo dejstva, da so Balti od rudnih bogastev najbolj oddaljena jezikovna skupina, da je po dosedaj znanih podatkih na evro-azijsko-afriškem prostoru dokazan začetek kovinarstva na Balkanu, da nekaj tisočletij pozneje prve pisne omembe navajajo Venete kot prebivalce tega prostora, za katere vemo, da so le grška različica zapisa ljudstva Slovenov in ker mešanja prebivalstva ni bilo veliko, lahko z veliko verjetnostjo trdimo, da je beseda ruda kot slovenska izposojenka zašla med Balte in ne obratno. Pri tem nam je v podporo tudi genetika, ki potrjuje, da so poljedelci zanesli kmetijstvo iz Panonske nižine oz. Balkana preko Karpatov¹⁶ ravno v času, ko so na Balkanu začeli topiti prvo rudo na svetu. Ti poljedelci, ki so širili kmetijstvo in znanje obdelovanja kovin, se najbolj skladajo z ljudmi skupine R1a, ki je značilna za Slovence.

Stara sumerska civilizacija je za rudo uporabljala besedo urud, kar kaže na verjetno izposojenko iz samostalnika *rud-a. Pripono -a, ki je značilna za slovenske samostalnike ženskega spola, ostali jeziki večinoma opuščajo. Tako kot npr. nemščina ime Bistrica, Praga, Vltava, ipd. krajša v Feistritz, Prag, Moldau, ipd, je lahko prišlo tudi do okrajšave besede ruda > rud. Sumerska beseda urud pa verjetno nastala z dodanim vzglasnim u-, torej u- + *rud- > urud. Zelo podobna ji je stdnem. arut 'ruda', ki je zapisana tisoče let pozneje. Primere dodajanja samoglasnikov na začetku besed najdemo tudi v baskovščini, npr.: ohol 'kol', erreka 'reka', erditu 'roditi', itd.¹⁷ Baski imajo preko 80 % haploskupine R1b. Glede na navedbe Baileya je Perdih na mednarodni konferenci leta 2012 pokazal, da so nomadski plenilci, nosilci genske skupine R1b prišli v stik s protoSumerci pred približno 5500 leti.¹⁸ Da je do tega stika zares prišlo lahko sklepamo tudi iz skoraj enakih besed za rudo, smr. *u-rud in stdnem. *a-rut.

Kako pa se je izraz ruda znašel med Sumerci? Pred cca. 6000 leti je neka tuja horda vdrla na vzhodni Balkan ter napadla visoko razvito poljedelsko-obrtno ljudstvo, ki je posedovalo takratno visokotehnološko znanje in je edino na svetu obvladovalo dovršene postopke za predelavo bakra. Katero je bilo to napredno ljudstvo? Kot kažejo genski podatki je do sprememb na Balkanu in v Mali Aziji prišlo potem, ko so ljudje skupine R1a pred pred cca. 8-9000 leti priselili med staroselsko skupino I, s seboj pa so preko Bližnjega vzhoda prinesli znanje kmetijstva. Obe skupini sta se sčasoma zlili tako kulturno, materialno kot jezikovno in tvorili novo napredno ljudstvo Barkrajev. Ko so jim plenilci ukradli znanje obdelovanja kovin in ga zanesli na Bližnji vzhod, so s tem sprejeli tudi dotlej njim tujo besedo ruda ter jo popačili v lažje izgovorljivo urud ali arud.

Kdaj bi se to lahko zgodilo, pa kaže ime sumerskega mesta Uruk (4000-3100 pr.Kr.),¹⁹ katero verjetno izhaja iz izraza za rudo: urud > uruk. Pojav mesta Uruk časovno ravno sovпада z zatonom kovinarstva na Balkanu in vznikom bakrene dobe v Sumeriji. Če hipoteza o izvoru mesta drži, potem ime Uruk izhaja iz slovenske besede ruda. Hkrati bi mesto, katerega ime je povezano z rudo, posredno kazalo tudi, kje točno naj arheologi iščejo področje najstarejše sumerske kovinarske dejavnosti. Iz zapisanega je mogoče zaključiti,

da je sumerska beseda urud prevzeta iz izvorno slovenskega samostalnika ruda, le da je približno 1500 let mlajša.

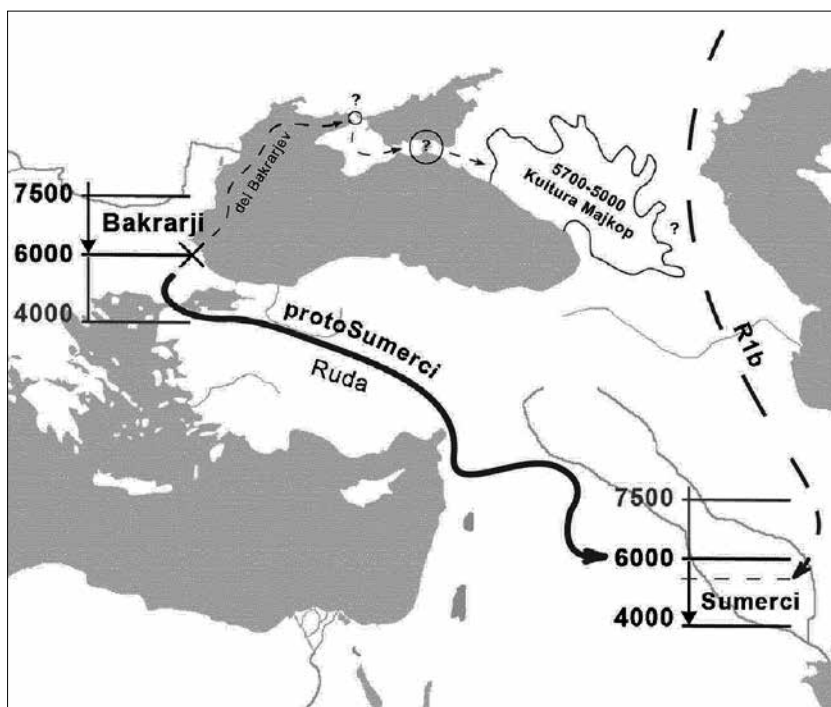
Pred zatonom kovinarstva na vzhodnem Balkanu so tamkajšnji Bakrarji že vsaj 1500 let obvladovali znanje obdelovanja bakra. Svoje izdelke so nedvomno prodajali tako bližnjim, kot tudi daljnim ljudstvom. Postati so morali izjemno bogati in doseči zavidljivo stopnjo tehnične in materialne kulture. To več kot potrjuje najdba iz groba pri bolgarskem mestu Varna, v katerem so našli več kot 1,5 kg zlatega nakita. V enem samem grobu, ki je lahko pripadal le nekemu od najpomembnejših plemenitašev iz področja najdonosnejše dejavnosti takratnega časa, to je obvladovanja kovin, so arheologi našli več zlata, kot so ga dotlej našli po vsem svetu, v vseh predhodnih arheoloških obdobjih skupaj.²⁰ Z bogatenjem pa so Bakrarji postali zelo zanimivi za plenilce, ki so gledali za lahkim zaslužkom. V času 1500 letnega kopičenja bogastva je povsem naravno, da je bogastvo premamilo posamezne roparske skupine. Napadi in obrambe so morali voditi v postopen razvoj urejenega obrambnega sistema Bakrije. Zaradi nakopičenega mamljivega materialnega bogastva je upravičeno pričakovanje, da je ta kultura imela zaščitena in utrjena mesta ali gradišča ter svojo obrambno vojsko. Najmočnejši motiv za cenejše bakrene izdelke, ali da bi prišli do njih celo zastonj, so imeli tisti, ki so dotlej kupovali največ bakrenega orodja in orožja iz Bakrije ter za njih plačevali velike količine blaga. To pa so bili prebivalci plodne ravnice Mezopotamije, do katerih je trgovina z bakrenimi izdelki iz Bakrije tekla preko zahodnih črnomoških pristanišč. Durman je predstavil podatek, da je bilo bronasto orožje iz mesta Ur enako tistemu, ki so ga našli pri Bakrarjih, kar lahko pomeni bodisi, da je bilo orožje uvoženo iz Bakrije bodisi, da so prisilno privedeni bakrarski kovaški mojstri v Sumeriji nadaljevali z načinom obdelave orožja, ki so ga izvajali v svoji stari domovini.²¹ Ti, ki bi uspeli priti do kovinarskega znanja bi s tem prišli tudi do neprecenljivega bogastva. Kdor pa je hotel premagati varnostni sistem Bakrarjev je moral od znotraj poznati njihovo moč, razporeditev obrambe in utrjena mesta. To verjetno niti ni bilo težko, saj so se ogleduhi večji vojaških znanj lahko pod pretvezo kupcev, trgovcev, popotnikov ali obrtnikov gibali po njihovem ozemlju in njihovih mestih. Brez podrobnega poznavanja vojaških sil in šibkih obrambnih točk Bakrije, napadalci pred 6000 leti ne bi mogli tako temeljito nadvladati in popolnoma razrušiti organizirano bakrarsko zvezo.

Kdo so bili napadalci? Na to vprašanje ni tako enostavno odgovoriti, ker so možne različne možnosti. Glede na navedbe Bailey Perdih meni, da so bili ljudje skupine R1b tisti, ki so preko Ukrajine vdrli na vzhodni Balkan, ga izropali in nato mojstre kovinarstva odgnali s seboj ter s tem zanesli ukradeno znanje obdelave kovin na južni del Ukrajine, na področje okrog Črnega morja in šele nekaj stoletij pozneje od tam na Bližnji vzhod.²²

Sam menim, da nomadski plenilci skupine R1b niso bili vpleteni v ta rop. Genski podatki kažejo, da na začetku trgovanja z bakrenimi izdelki med Bakrarji in protoSumerci, ljudi skupine R1b v dolini Tigrisa še ni bilo. Do genocida nad Bakrarji je prišlo že pred 6000 leti in hkrati je v istem času na prostoru Sumerije vzniknila najzgodnejša protoSumerska bakrenodobna kultura. Po genskih podatkih, so ljudje haploskupine R1b šele nekaj stoletij

pozneje začeli napadati protoSumerce. To kaže na dejstvo, da so lahko le protoSumerci izvedli rop in genocid nad Bakrarji.

Kdo so bili protoSumerci še ne vemo zagotovo? Mogoče je, da so pripadali mešanici ljudi haploskupine I in R1a? A potrebno je tudi raziskati kolikšen delež so imeli v tem času na prostoru Bližnjega vzhoda ljudje haploskupin E, J, G in T. Po letu 5600 so ljudje R1b, verjetno preko Kavkaza, začeli vdirati v Mezopotamijo ter napadati protoSumerce, ki so jih po več bitkah premagali in si jih podvrgli. Na to kaže tudi ime Sumerci, ki je lahko nastalo šele potem, ko so ljudje R1b prišli v stik s protoSumerci in jih imenovali s turškim izrazom Sumerci 'namakalci polj'. Glej razlago spodaj. Treba je tudi upoštevati možnost, da so protoSumerci do prevlade skupine R1b za rudo uporabljali slovensko besedo ruda in da se je ta šele pod vplivom turškega jezika preoblikovala v urud oz. arut.

Slika 3: Sumerska kraja znanja kovinarstva in uničenje Bakrije

ProtoSumerci so pred 6000 leti z namenom kraje znanja kovinarstva izvedli napad na Bakrijo sami, ali s pomočjo sosednjih ljudstev. Ti so vojaško uničenje gotovo dolgo in skrbno načrtovali. Za večjo uspešnost je moral biti vojaški vpad usklajen. Da bi bakrarsko vojsko čim bolj oddaljili od mesta glavnega napada, so verjetno najprej iz različnih smeri napadli oddaljene manj pomembne točke. Glavni vpad pa je verjetno potekal neposredno iz smeri Male Azije? Pri tem so bili očitno uspešni, saj je poslej kovinarstvo na Balkanu popolnoma zamrlo. To pa ne kaže le na krajo kovinarskega znanja, pač pa tudi na popolno iztrebljenje,

na genocid nad Sloveni tistega področja. V kolikor bi kdo od slovenskih kovinarskih mojstrov na prostoru Bakrije ostal živ, bi kovinarska dejavnost gotovo spet zaživela, a ker bi ta pomenila konkurenco Sumercem, so ti očitno iz čistega pohlepa poskrbeli za popolno iztrebljenje vseh tekmecev. Pojav kovinarstva na jugu današnje Ukrajine po uničenju Bakrije bi lahko kazal na to, da se je del slovenskih kovinarskih mojstrov vendarle uspeli rešiti čez Donavo na vzhod, kjer so v manjšem obsegu nadaljevali svojo obrtno dejavnost. S prebegom Bakrarjev na vzhod bi bila lahko povezana kultura Majkop, ki se je uveljavila pred 5700 leti na SV delu Črnega morja.²³ Ne bi bilo presenetljivo, če bi nove arheološke najdbe razkrile, da so Bakrarji v času med uničenjem Bakrije in vznikom kulture Majkop, delovali tudi severno od Črnega morja.

Kako dosedanja znanost razlaga besedo Sumerci? Pravi, da izvor imena Sumerci etimološko ni jasno! Mesto Samarra leži v osrednjem delu današnjega Iraka ob reki Tigris. Sprva naj bi se imenovalo Sur-marrati, gr. Souma, lat. Sumere. Samarra je ležala v središču samarske kulture. Nekateri arheologi menijo, da so iz te kulture nekoliko bolj proti jugu nastali Sumerci, ki naj bi bili skupek treh različnih kulturnih vplivov: 1. kmetov, ki so živeli v hišah, bodisi iz šibja zamazanega z glino, bodisi zidanih iz opeke ter so se ukvarjali s poljedelstvom, pri čemer so polja namakali; 2. lovcev in ribičev, ki so živeli v močvirjih na plavajočih otokih v hišah pletenih iz trsja (proto-Sumerci); 3. nomadskih pastirjev, ki so živeli v črnih šotorih (proto-Akadci).²⁴ Če v raziskavo vključimo stare turške besede, sta za pojasnitev imena Sumerci zanimiva predvsem dva sklopa besed in sicer tiste, ki se nanašajo na vodo, namakanje, močenje in druge, ki se nanašajo na jezik.

Stare turške besede nanašajoče se na vodo:²⁵

suv:	'namakati zemljo, močiti'
suva-	'ometavati'
suvuk	'tekočina, tekoč, karkoli tekočega ali premikajočega'
suvğar-	'napojiti živino; namakati močiti, zemljo'
suwar-	'navlažiti'
suvar-	'napojiti ovce, zaliti'
suvla:-	'prostor za napajanje živine', 'področje z obilico vode'
suvla:g	'prostor za napajanje živine', 'področje z obilico vode'
suvluğ	'vodnat, imeti vodo'
suvluk	pridevnik nanašajoč se na vodo
suluk	'posoda za vodo, zbirališče vode, vodnat, poln vode'
suva:l-	'napojen, namočen, poškopljn z vodo, ometan'
suvla:-	'namakati, napajati živino'
savruldi-	'valovita in peneča reka'
susvsuş	'pijača iz namočenih zrn'

Stare turške besede nanašajoče se na jezik:²⁶

sumlım	'tisti, ki ne zna turško'
sumlı:-	'Turkom nerazumljivo govoriti'
sumlı:dı:	'govoriti ne turško'
sumlış	'tuj, neturški jezik'

Iz vidika turškega jezika je izvor besede Sumerci mogoče razlagati iz obeh prikazanih skupin, tako iz samostalnika voda oz. glagola namakati, kot tudi izraza govoriti, ki označuje ljudi, ki govorijo Turkom nerazumljivo govorico, kar so prebivalci Bližnjega vzhoda, pred prihodom ljudi R1b, vsekakor bili. Gre za isto besedno razmerje kot jo predstavlja beseda Nemci, s katero so Sloveni imenovali tiste, ki so govorili njim nerazumljiv jezik. Na večja verjetnost, da beseda Sumerci izvira iz pomena namakati, kot iz nerazumljivo govoriti kaže pričakovanje, da bi govorci prototurškega jezika morali imenovati Sumerci tudi druga ljudstva osrednje Azije, ki so govorila njim nerazumljiv jezik. Takih sledi pa nimamo.

V porečju Evfrata in Tigrisa so tamkajšnji kmetje prvi v znanem svetu polja namakali z obilico okoliške vode. Ko je turško govoreče ljudstvo naletelo na te kmete je razumljivo, da so jih poimenovali z besedo Sumerci in sicer po njihovi najbolj izstopajoči značilnosti, to je po namakanju polj. Beseda namreč izhaja iz tur. korena *suv- 'namakati zemljo, močiti', čeprav ta ni videti prav nič blizu besedi Sumerci. Pri etimološki raziskavi pa je treba biti pozoren tudi prehod glasu [v] > [m]. Nemščina in angleščina oz. germanski jeziki nasploh imajo raje glas [m] kakor [v]. To je razvidno tudi iz slovenskega korena *čъrv- 'črv', ki se v obrobni jeziki pojavlja v obliki *kъrm-. Privlačnost prehoda glasu [v] > [m] pri neslovanskih jezikih kaže tudi ime češke reke Vltave, ki se v večini neslovanskih jezikov piše z <m>, kot npr. lat. Moldavia, Multavia, nem. Moldau in nrv. Modla. Sicer pa je prehod glasu [v] > [m] ali obratno domač tudi v slovenščini, tako npr.: sva, mnogo, množina, prehajajo v nar.št. v sma, vnogo, vnožina.²⁷ Franc Ramovš našteje še primere: ženòum > ženòuóuv⁽¹⁾, žrvńa > *žrmńa⁽²⁾, žrnvi > žrnmi⁽²⁾, gumno > guvno, gubno⁽³⁾, od besed, ki jih je zajel betacizem pa še primere: drobno > dromno⁽⁴⁾, kamra > kambra⁽⁵⁾, mlinci > blinci⁽⁵⁾, mramor > bramor⁽⁵⁾, bandima > bandiba⁽⁶⁾, mezinec > bezinec^{(7)/28}

Kako je torej nastalo ime Sumerci? Zgornja razlaga nakazuje na veliko verjetnost, da ime Sumerci res izvira iz turškega korena *suv-: 'namakati zemljo, močiti'. Ta se je preko prehoda glasu [v] > [m] izoblikoval v *sum-, ki je temelj imenu Sumerci, posledično pa tudi tur. besedi suvar > sumar 'napojiti ovce, zaliti'. Ta je prešla v etnonim Sumarci, ki enostavno pomeni zalivalci oz. namakalci polj. Ime ni nastalo med domorodnim prebivalstvom, pač pa so domačine z imenom Sumerci imenovali protoTurki šele po prvem stiku z njimi. To kaže na zelo zgoden vpliv nekega prototurškega ljudstva na protoSumerce, ki so bili verjetno pripadali slovenski ali iranski jezikovni skupini. Strnjeno prikazano je razvoj imena Sumerci je potekal takole:

*suv- > *sum- > sumar > Sumari (Sumerci)

Razloženo širi verjetnost, da so bili nomadski plenilci haploskupine R1b res ljudje prototurške jezikovne skupine. Dokazano je, da so ljudje R1b že pred približno 7000 leti prišli v porečje Volge,²⁹ od koder izvirajo zgodnjerednjeveški Bolgari, ki so bili tudi turškega porekla. Tam še vedno najdemo ostanke turških ljudstev. Na jugu Rusije se v reko Volgo izliva tudi reka Samara, na sotočju pa je nastalo mesto z istim imenom. Izvor in etimologija imena reke in mesta Samara jezikoslovcem nista znana. Če izhajamo iz zgornje obrazložitve, bi ime reke Samara v turščini pomenilo reko, ki rada poplavlja. Skladno z izsledki raziskave so R1b ljudje prišli v Mezopotamijo pred približno 5500 leti ter napadali in postopoma prevladali nad protoSumerci. V kolikor jim ne bi zavladovali, obstaja le majhna

možnost, da bi se tuja turška beseda Sumerci uveljavila med domačim prebivalstvom.

Ljudje genske skupine R1b so v poznejšem času preko severne Afrike le počasi napredovali od Španije do Irske, saj so za to potrebovali kar 1000 let.³⁰ To bi lahko kazalo, da se niso selili usmerjeno, s ciljem čim prej priti na ozemlje zahodne Evrope, pač pa prej kaže na počasno parazitsko izčrpavanje staroselcev. Ko so izčrpali ali celo iztrebili eno skupino ljudi, so se selili naprej na novo »sveže« ozemlje. Tako so Nemci, ki so še vsaj do 12. stoletja živeli nomadsko, brezdelno življenje vojaških gospodarjev, dokazano izčrpavali staroselce oz. Slovence in tako iztrebljali njihova celotna naselitvena področja.³¹ Tako poročata že Tacit in Jordanes. Povsod kjer naletimo na prisotnost širjenja skupine R1b je najti tudi ostanke množičnega iztrebljenja staroselcev haploskupin I1, I2 in R1a.³²

Potem ko so protoSumerci plenilci pred približno 6000 leti uspešno zavzeli Bakrijo, center kovinarstva na Balkanu, bi bilo naivno pričakovati, da so jih Slovence tam učili znanj o predelavi bakra. Povsem v skladu s pričakovanji in izkušnjami bi bilo, da so sumerski razbojniki ubrali pot najmanjšega napora in odvlekli s seboj v suženjstvo le ključne mojstre, rudarje, talivce, kovače in obdelovalce bakra, ki so jih potrebovali za izgradnjo centra kovinarstva v Sumeriji ter jih tam s surovimi metodami mučenja prisilili v telo ter v izdajo skrbno varovanih skrivnosti. Tu pa se končno poraja prestižno vprašanje, ali slavna sumerska civilizacija počiva na kriminalu in genocidu? Podatki gredo ravno v smer, ki kaže na kriminalni rop visokotehnološke napredne slovenske družbe in na genocidno iztrebljenje Slovencev? In drugo vprašanje. Ali so v času zgodnje bakrene dobe ljudje res govorili le en jezik, kot pripoveduje sveto pismo? In če so ga, ali so nomadski plenilci haploskupine R1b začeli namerno kaziti, spreminjati in uničevati dotlej enoten jezik in ljudi, ki so ga govorili?

Genski in arheološki podatki povedo, da so nomadski plenilci skupine R1b po svojem vdoru pobili večino prvotnega prebivalstva zahodne Evrope. Na to kaže velika gostota haploskupine R1b v zahodnem delu Evrope, ki pa je hkrati tudi zelo mlada, saj šteje komaj cca 4000 let.³³ Tisti, ki zagovarjajo starodavni izvor ljudi skupine R1b na zahodu Evrope, kjer so danes res v večini, bi morali biti v skrbeh. Primerjava obstoječega genetskega stanja in stanje pred 4500 leti namreč kaže na drastične spremembe, na poplavo ljudi R1b preko zahodne Evrope, kjer jih prej sploh ni bilo. Če bi se ti le doselili med staroselce, ne bi mogli tako močno prevladati nad njimi. Na drugi strani genski podatki redke podskupine R1a v Angliji kažejo na njeno največjo bližino prav z najpogostejšo slovensko R1a podskupino.³⁴ Med angleškimi besedami pogosto najdemo take, ki drugim jezikom niso sorodne. Angleži ne poznajo več njihove semantike, medtem ko so Slovencem razumljive brez posebne razlage. Ena od takih besed je vomit 'bruhati, bljuvati'. To je zelo enostavna slovenska beseda, ki s preprosto ponazoritvijo označuje dogajanje pri bruhanju in bljuvanju, to pa je vunmetanje tekočih snovi iz telesa. Tako je iz združitve (sinteze) slovenske pripone ven- / von- in glagola metati nastal nov glagol vunmet / vonmet / vonmit, z odpadom glasu [n] pa je prešel v končno obliko:

von- + -mit > vo(n)mit > vomit.

Dokaj pogoste slovenske besede v stari angleščini namigujejo na to, da je bila pred vdorom nomadske skupine R1b v zahodne dele stare celine, jezikovno vsa Evropa v pretežnem delu verjetno enotna. Današnji zahodni Evropejci v največjem deležu nosijo

gensko skupino R1b. V nekaterih predelih Irske Walesa, Baskije in Španije tudi preko 80 %, kar pove, da so vsaj po moški strani v dokajšnjem številu potomci nomadskih plenilcev. Ker se z geni vsaj deloma prenašajo tudi značajske lastnosti, ti gotovo nosijo tudi vsaj del njihove krvoločnosti. Zavedajoč se tega se lahko vprašamo, ali je naperjena rimska okupacija, predvsem pa nemška agresivnost Karla Velikega, agresivnost solnograških škofov, nemškega parazitskega izčrpavanja Slovenov, ki so še do 12. stoletja živeli nomadsko življenje na plečih Slovenov,³⁵ nemške zakonske prepovedi slovenskega jezika že v 13. stoletju³⁶ ter številni in stalni poznejši izpadi nemške agresije proti Slovenom zgolj slučajna, ali pa gre za pregovorno ponavljanje zgodovine nosilcev agresivnih nomadskih genov proti miroljubnim staroselskim Slovenom? Toda mentaliteta in navade se po zakonitostih socialne hierarhije širijo tudi v smeri od peščice zavojevalcev na podrejeno večino. Slabe navade se širijo precej hitreje kot dobre, ker je za vse dobro potrebno zavestno in kontrolirano usmerjati energijo. Že Pavel Diakon je zaznal spremembe v psihi ljudi, ki so bili pod oblastjo nomadov, ko pravi: »Tam so ljudje podivjali«.

Poglejmo še kako je z besedo ruda in njeno starostjo pri narodih, ki se štejeta za nosilca evropske civilizacije in kulture. Po podatkih so se predniki Grkov najverjetneje priselili z vzhoda, nekateri menijo, da s področja današnje Armenije, sam pa menim, da s področja Perzijskega zaliva. Prvi naval, ki ga poznamo kot vpad Mikencev se je zgodil v 16. stoletju pr. Kr., drugi poznan kot dorski vpad pa v 11. stoletju pr. Kr.³⁷ Prvi vpad Ioncev in Aeolcev popolnoma sovpada z uničenjem minojske kulture v 15. stoletju pr. Kr. Minojska kultura je pred tem cvetela na zavidljivem nivoju kar 1200 let.³⁸ Že grške besede μετάλλευμα, μεταλλεύματος, ipd. izhajajoče iz korena *metal- 'ruda' ter zelo pozen prihod protoGrkov na ozemlje stare evropske kulture izključujeta možnost, da bi slovenska beseda ruda izvirala iz grškega jezika. Tudi če so Grki uporabljali svojo različico prvotne besede ruda, so jo kot zelo pozni priseljenci lahko sprejeli le od prvotnih naseljencev, ki so tehnologijo obdelave kovin poznali že vsaj 4000 let pred prihodom protoGrkov.

Latini naj bi začeli naseljevati Apeninski polotok v času t.i. italijanske železne dobe, od leta 900 pr. Kr. Po najširokogrudnejši teoriji naj bi se priselili med leti 1800–900 pr. Kr., v času t.i. italijanske bronaste dobe, najverjetneje iz območja Balkana.³⁹ Ta premik v grobem sovpada z vdorom protoGrkov na področje egejskih ozemelj. Latinske besede za rudo so aes in chalcitis. Aes se v klasični latinščini izgovori [ajs], tako kot železo še vedno v sodobni nemščini. V njih ni zaslediti nobene sorodnosti s staro besedo ruda. Tudi od protoGrkov še poznejši prihod protoLatinov ne daje nobene vzpodbude za sklepanje, da bi slovenska beseda ruda izvirala iz latinščine. Ne prav pogosto uporabljane latinske besede raudus (róduš, rüduš) 'ruda', res kažejo popolno sorodnost z izrazom ruda, a če gre verjeti, da so se protoLatini priselili na Apeninski polotok iz Balkana, potem gre za prenos te besede iz Bakrije, najstarejšega področja kovinarske dejavnosti. Ta je kot potreben tehnični izraz morala obstajati že vsaj 4600 let pred selitvijo protoLatinov in je zato nesmiselno računati, da bi slovenska beseda ruda izvirala iz latinske, pač pa gre za obratno potovanje besede.

Izraz za rudo je znotraj evropskih jezikovnih skupin dokaj enoten. Germanska skupina uporablja ore ali erz (zemlja), ki izhaja iz stdnem. arut in stgnem. aruz, romanska skupina

pa z manjšimi odstopanji besedo mineral. Slovani in Balti za rudo vsi uporabljajo enotno besedo ruda brez odstopanj.

Germani kot nomadi in pozni prišleki, so morali znanje kovinarstva prevzeti od kulturno in materialno mnogo razvitejšega, umirjenega poljedelskega ljudstva. Kot je razloženo v poglavju Kritična presoja pod pojmom Rudeča, je razvoj kovinarstva tesno povezan z razvojem poljedelstva ali razloženo obratno, le poljedelska družba je bila sposobna izvajati kakovostno kovinarsko dejavnost. Tudi zato protoNemci niso mogli biti prvotni nosilci obdelovanja kovin. Drug neposredni dokaz pa sta stari nemški besedi za rudo: stdnem. arut in stgnem. aruz, iz katerih sta se razvili sodobni besedi ore ali erz. Samostalnik aruz lahko štejejo le za mehčano različico arut [aruc]. Ko pa pogledamo iz česa je nastala beseda arut, ni mogoče prezreti slovenskega korena *rud- ali *rut-, ki prihaja od ru(va) t-i, rut-i, torej od rutja zemljine, katera vsebuje snov za predelavo, rudo torej. Zato je arut tvorjenka korena korena *rut- in vzglasnega a-: a- + *rut- > arut. Slovenskim besedam z začetnim soglasnikom so tuji jeziki (latinščina, nemščina, itd.) zaradi lažje izgovorjave pogosto pritikali samoglasnik.

Kot je videti iz zapisanih podatkov, nekateri jeziki za rudo in sorodne pomene uporabljajo iste ali sorodne besede nastale iz korena *rud- in njegove različice *rou̯t-, medtem ko so pri drugih te besede popolnoma različne.

Da bi lahko ugotovili kateri jezik je najbližji jeziku skupine ljudi, ki je prva iznašla in razvila tehnološki postopek obdelave kovin, v tej zvezi pa tudi iznašla potrebne nove besede, moramo primerjati širšo paleto besed izhajajočih iz korena *rud-, ki niso le pisno, pač pa tudi vsebinsko (semantično) sorodne. V spodnji tabeli so taki izrazi primerjalno navedeni v petih jezikih, od katerih je vsak najvidnejši predstavnik svoje jezikovne skupine. Dodane pa so še besede iz angleškega jezika, ki je zanimivo presečišče keltskih, germanskih, latinskih in slovenskih besed.

Tabela 1: Primerjava besed iz slovenskih korenov *rud-, *rou̯t- med različnimi evropskimi jeziki.

slovensko	litovsko ⁴⁰	grško ⁴¹	latinsko ⁴²	nemško ⁴³	angleško ⁴⁴
ruda	ruda	μετάλλευμα, ορυκτό	metallum, aes, fodina, aerarius	erz, arut	ore
rudnik	kasti, myna, dirbti	μεταλλείο, φουρνέλλο	mattalum, orum	Bergwerk	mine, pit
ruvati, ruti	ištraukati, padaryti	ξεριζώσουμε	evellere, extrahere	ziehen, roden	root, pull, extract
riti	urvas, raustis	σκαλίζω, εκσκάπτω	fodere	wühlen, buddeln	grub, dig, burrow
rov	atvara, kastynes, tarnaujanti	λάκκος, σκάμμα	pūtēus, fossa, cuniculus	Gang, Stollen	gallery, pit, adit
rovnica	matikas, kasti	σκαπάνη, σκαλιστήρι, αξίνα, τσαπί	sarculum, ligo, urupa	Haue, Rodehacke	hoe
rovka	barninga, kertukas	μέγαιρα	aranei, sores, migale	Spitzmaus	shrew

Kot je razvidno iz primerjanih besed za rudo, rudnik, ruvati, ruti, riti, rovnico in rovkco, ki so pomensko med seboj povezane, le v slovenščini vse izrazje izhaja iz korena *rud- in njene različice *rouť-. Litovščina se sklada v 4-ih od 7-ih besed, a 3 že precej odstopajo od osnovnega korena. Od drugih jezikov se slovenščini nekoliko približata nemščina in angleščina, medtem kor je grščina popolnoma na drugem bregu. S tem lahko strnemo ugotovitev, da je jezikovna skupina, ki je pred najmanj 7500 leti izumila kovinarstvo in s tem tudi potrebne nove besede povezane z rudarjenjem in kovinarstvom, bila najbližja slovenščini. Glede na to, da vsebinsko sorodno izrazje izhajajoče iz korena *rud- kaže popolno besedno in pomensko skladnost, pa lahko celo trdimo, da je bil jezik prvotnih kovinarjev Evrazije slovenščina sama. Zaradi prevzema besede ruda in številnih drugih slovenskih besed v nekdanje jezike je danes videti, kot da so ti jeziki, ki jim pravimo Indoevropski med seboj sorodni in da izhajajo iz skupnega jedra. V bistvu pa sorodnost teh jezikov povezuje slovenščina in njeno prevzeto ter pogosto tudi preoblikovano in izrojeno besedje v njih. Tako se danes celo sprva popolnoma tuji albanščina in grščina štejeta za IE jezika.

RUDEČA (barva)

Rdeča barva zavzema v vidnem spektru, ki ga zaznava človek, najdaljšo valovno dolžino, to je med 680 in 780 nm. Zaradi tega se tudi najraje sipa oz. razprši, kar je pogosto opaziti zlasti ob sončnih vzhodih in zahodih, ko je nebo rdečkasto obarvano. Odtod poimenovanje zarja. Zakaj oko zaznava barvo? Zaradi tega ker snovi vpijajo vse vidne frekvence barv razen tiste, ki jo vidimo. Ta se od snovi odbija nazaj v prostor in če gre za najnižjo frekvenco vidnega spektra, le to vidimo kot rdečo barvo. Razpon odtenkov rdeče barve se razteza od svetlo živordeče, skoraj oranžne, pa do temno rdeče. Rdeča od vseh barv izžareva najmočnejšo energijo. Raziskave dokazujejo, da poživi, vzpodbuja, poveča utrip, razdraži, kar potrjuje tudi narava, npr. zaradi rdeče barve je bik ali puran razdražen. Verjetno prav zaradi tega rdeča barva v zahodni kulturi pomeni pozor, pazi. Zaradi poživljajočih učinkov, so tudi javne hiše osijane z rdečo barvo. Tipično rdeče barve je jagoda, redkvica, paradižnik, rdeča mušnica, kri, cvetovi nekaterih rož, itd.

Etimološki slovar:

(slovenski):

rděč: skj. erděč 'rdeč', je prvotno tvorni deležnik glagola *rǫdēti 'postajati rdeč', slv. rděti. rděti: csl. rǫděti sę 'rdeti', rus. rdětъ 'rdeti, zoreti', češ. rdít se 'rdeti, zardevati, sramovati se', psl. rǫděti 'postajati rdeč', lit. rudėti 'postajati rdečkast, lisičje rdeč', let. rudēt 'postajati rdečkast, lisičje rdeč', lat. rubēre 'biti rdeč', stvnem. rotēn 'rdeti', vse iz ide. *(h₁)rud^heh₁- 'postajati rdeč', kar je izpeljano iz ide. baze *(h₁)reud^h- 'rdeč, rjav, rumen', iz katere je še npr. ssk. rōhita-, av. raodīta- 'rdeč, rdečkast', ssk. rudhirá- 'rdeč', gr. erythrós, lat. ruber glej rubin, stvnem. rōt, ags. rot, ang. rēod, lit. raūdas, csl. rudъ vse s pomenom 'rdeč'.⁴⁵

(češki):

rudý: rudoch 'rdeč', rudo-bradý 'rdečebrad' ipd., rudnout 'zardeti', vyrudlý 'zbledel' (prvotno razbarvanje rdeče barve, pozneje pa tudi drugih barv obledelih na soncu). Nar. rus. rudój, ukr. rudýj, pol. rudy, blr. in slv. rud. Psl. rud-ъ se sklada z lit. raūdas, let. rauds 'barva rdečega konja', lit. raudónas 'rdeč', lat. rufus, got. raupa, vse iz korena *roudhos, glej rdítí se. Izpeljanke iz rud- je najti predvsem v starejših slovarjih in v narečjih.⁴⁶

rdítí se: stč. rděju, rdiěti sě, (u)zardělý, stsvk. rǫdēti, svk. rdiē sa, rus. rdeju, rdeť in (za)rdeťsja 'postati rdeč (npr. čir, pa tudi sramota)'. Psl. rtděja, rǫdēti od rtd- v pridevniku rtdrt; vloga končnega r je enako kot v lat. rubere 'rdečiti se, zardeti' proti ruber 'rdeč' iz *rudh-ros. Pridevnik psl. r'ǫdr'ъ, stsvk. in nar.rus. rėdryj 'rdečkasto govedo' se v češčini ni ohranil; to je bila najizvirnejša oblika, primerjaj poleg ruber še gr. ερυθρός, brez r pa nem. rot. Drugi pomeni iz iste baze so: rudý, ryzí, ryšavý 'rdeč, čist, rdečkast', morda pa tudi rumen.⁴⁷

ruda: rja na rastlinah (žitarice, sadje); če ob sončnem svitu dežuje, pada ruda (ljudje verjamejo, da v vročem in vlažnem vremenu tak dež spodbuja pojav rje); v prenešenem pomenu pa tudi nekatere druge sadne bolezni. Ruda so se imenovala tudi močvirja z rdečim blatom (odtod verjetno Rudno, Rudnica), prav tako pol. in luž.; nar.rus. rudá 'kri'. Ruda je starodavna beseda od rtd-, rdeti iz *roudh-ā, s popolnim o v korenu; enako lit. raudá 'rdeč', stisl. rauda 'rdeč'.⁴⁸

rdesno: rastlina Polygonum, nar.č. (h)rde-sen, pol. rdes(t), ukr. ders(eú), slv. dresen, redesen, andresel, mk. drádréc. Vse iz *nerst-ъn'ъ ali -ъno iz *nerst'ъ 'ikre, ribje mladice' (glej neřest). Pod vodnim dresnikom ribe rade polagajo svoje ikre; laichraut od nem. laich 'drstiti'. Do sedanjega rd- je verjetno prišlo iz rdeti: poganjki te rastline so presenetljivo rdeče barve.⁴⁹

říjen: stč. řujen 'deseti mesec', csl. rjurtь, srh. rujan 'september'. Je samostalniški pridevnik řuj-ъn-ъ od řuja 'rukati (jelen)'; to je mesec, ko jeleni rukajo; glej še zařil, podobno še lit. rujos 'september'.⁵⁰

V stari češčini 15. stoletja je bil rudý le okrajšena različica besede rudný (Rudne moře 'Rdeče morje', kopie bieše rudno krvi jeho 'kopje je bilo rdeče od njegove krvi'), toda najpozneje v začetku 16. stoletja se rudný uporablja le še za poimenovanje rude. Od te dobe se namesto rudý 'rdeče' uporablja le še červený 'rdeče'.

Kritična presoja:

Kje iskati etimološki izvor korena *rudeč- je na prvi pogled enostavna, toda zaradi širine različnih možnosti je to zelo zapletena in zahtevna naloga. Znotraj jezikovnih skupin je poimenovane za rdečo barvo dokaj enotno. Najbližje korenu *rud- je germanska jezikovna skupina, nato romanska, »staroevropski« jeziki pa so povsem odmaknjeni od tega pojma. Skoraj vsa slovanska jezikovna skupina uporablja besedo červen, razen stare češčine in slovenščine, ki uporabljata samostalnik rdeč. Za pojem rdeč drugi evropski jeziki uporabljajo besede: dk. in nrv. rōd, švd. rōd, niz. rode, ang. red, nem. rot, nato lit. raudona ter lat. ruber, itl. rosso, fr. rouge, rum. roșu, špn. rojo in sorodno jdš. rwit. Poglejmo še

poimenovanja iz jezikovnega obrobja: ir. *dearg*, vlž. *coch*, bsk. *gorri* in let. *sarkans*. Slednja kaže na sorodnost z rusko besedo *krasnij* 'rdeč' oz. z njeno žensko obliko *krasna* 'rdeča'. Iz primerjave besed *sarkans* in *krasnij* je vidno, da je *sarkana* le metatizirana ruska beseda *krasana* oz. *krasъna*: **kras-ъna** > **sark**-ana. Od ostalih primerov iz jezikovnega obrobja pa morda baskovski *gorri* izvira iz barve ognja, ki odgovarja *rdeči*?

Površna primerjava izhajajoča iz predpostavke slovanske jezikovne sorodnosti pripelje do napačnega sklepa, da je tudi slovenščina za označevanje rdeče barve nekdanj uporabljala le besedo *červen*, a jo je pod germanizacijskim pritiskom zavrgla in prevzela nemško besedo *rot*. Pa za tako sklepanje obstaja tudi znanstvena podlaga?

Že iz etimologije in iz bolj ali manj pri vseh Slovanih ohranjenih ostankov besede *rudeč* je razvidno, da so nekdanj Sloveni in njim jezikovno sorodna ljudstva poznala besedo *rudeč*. Verjetno je šlo za vzporedno uporabo obeh besed, *červena* in *rudeča*, od katerih je po izvoru mlajša in zato manj razširjena *rudeča*, postopoma zamrla. Pri Čehih je razvidno, da se je beseda *rudno*, *rudný* uporabljala do 16. stoletja npr. *Rudno morje* 'Rdeče morje', poslej pa *červený*,⁵¹ kar sovпада z obdobjem razmaha tiskanja knjig. To kaže na nenaravno enotenje knjižnega jezika s klestenjem, izobčenjem in standardizacijo. Posledica te omejene človeške širine pa je ta, da je stara »češčina« oz. jezik, ki se je govoril na ozemlju današnje Češke, bil bistveno bližji sodobni slovenščini, kot sodobni češčini. Stare »češke« besede *jaz*, *jutro*, itd. so izpodrinile umetno tvorjene besede *ja*, *jitro*, *idr.*, ki jih danes najdemo v sodobni češčini.

Pred nadaljevanjem raziskovanja je treba posebej opozoriti, da je pravilna slovenska izgovorjava *rudeč* in ne *rdeč* [r̥deč]. Zapis in izgovorjava *rudeč* sta bila v uporabi še do srede 20. stoletja. Od prve polovice 20. stoletja pa so slovenisti stoletja uporabljano pristno slovensko besedo *rudeč* začeli izganjati iz slovenskega besedišča, po človeškega uma ozkosti pa jeli uvajati novo, umetno tvorbo *rdeč*. Kljub močni nadvladi knjižnega jezika nad govorjeno besedo, se izven knjižnih okov beseda *rudeč* še vedno tu in tam uporablja, prav tako tudi v nekaterih narečjih. Kakor še mnogim drugim najstarejšim slovenskim besedam, ki so jim slovenisti odrekli domovinski prostor v slovenskem jeziku, pa moč besede *rudeča* počasi peša.

Od kod izvira poimenovanje *rudeča* za rdečo barvo? Pri razkrivanju pravila za poimenovanje barv, naj nam za primerjavo priskočijo na pomoč ostale barve. Nobeno ime barve nima svojega lastnega etimološkega jedra, pač pa so vsa le sopomenke barvno najizrazitejših stvari ali pojmov, ki so jih prednamci našli v naravi. Dokazovanje te trditve presega namen obravnavane raziskave, zato naj navedem le primer sodobnega prevzema barve iz stvari, ki je najvidnejša predstavnicica oranžne barve. Pomaranča (oranža) je najizrazitejša stvar oranžne barve, zato je po njej imenovana oranžna barva. Prav tako kot pri imenu oranžne barve, ki je dokaj sodobna beseda, je tudi pri iskanju izvora rdeče barve treba iskati stvar ali pojem, ki je dal rdeči barvi ime, ne pa se le sprijazniti s sorodnimi povezavami med IE jeziki in z navedbo domnevnega izvora te besede. Za rešitev te uganke je najprej potrebno pregledati, na katere snovi, ki so v naravi rdeče, bi utegnil naleteti prvotni človek. Kot je že bil etimološko pojasnjen pojem červene (barve), je bila prednamcem barva krvi osnova za poimenovanje rdeče barve z besedo *červena*.

Ta je z mehčanjem besede k̑rvena prešla v č̑rvena.⁵² Ker gre pri krvi za temeljno in najstarejšo prvino človekovega živetja in preživetja, je bila beseda črvena gotovo prvotno ime, rudeča pa ime poznejšega nastanka.

Od takrat, ko so prednamci poimenovali rdečo barvo z besedo krvana [k̑rvena], niso imeli prav nikakršne potrebe, da bi isto barvo poimenoval še enkrat z drugim imenom. To je veljalo vse dotlej, dokler je nabiralniško-lovska družba ohranjala enak ali podoben način življenja, kot v času nastanka besede črvena [č̑rvena].

Po naravni poti je lahko rudeča barva nastala le na dva načina. S trčenjem slovenskega jezika ob nek drug jezik, ki je besedo rudeča že poznal, ali pa z družbenim napredkom iz nabiralniško-lovske v obrtno-kmečko družbo, oz. s tehnološkim napredkom iz kamene dobe v dobo kovinarstva. Raziskave, pa tudi logična medsebojna soodvisnost kažejo, da razvoj kovinarstva pogojuje kmetijstvo.⁵³ Na arheološke dokaze o začetkih poljedelstva pred 10.600 leti na Bližnjem vzhodu je potrebno gledati kritično. Na področju Bližnjega vzhoda so ugodne razmere omogočale rast žit v naravnem okolju, zato so tamkajšnji ljudje izrabili naravne danosti za pridobitev semen, ki ostanejo užitna še mesece ali celo leta po bratvi in zagotavljajo zadostno količino hrane tudi v kritičnih obdobjih. Ljudje so že na samem začetku delali selekcijo tistih žit, ki so jim omogočala večjo bero. Prvotno pridobivanje plodov je treba šteti kot nabiralništvo. Ostanki žit v lončenih posodah namreč še niso dokaz o začetkih poljedelske dejavnosti, pač pa dokazujejo le začetke shranjevanja žit. Poljedelska dejavnost se začne šele z načrtnim vzgajanjem rastlin, to je z obdelavo polj, sejanjem in odstranjevanjem plevela. Še posebno je bilo to izrazito tam, kjer je bilo potrebno najprej izkrciti prostrane gozdove.

Intenzivna obrtna dejavnost kot je kovinarstvo ni dopuščala stalnega premikanja po terenu za viri hrane in hkratnega izvajanja časovno in organizacijsko visoko zahtevne predelave kovin na drugi strani. Družba, ki se je intenzivno ukvarjala z obrtjo, je hrano potrebovala na mestu dejavnosti! Poleg tega je treba upoštevati še, da izvajanje težke obrti terja tudi zagotavljanje večje količine hrane kot nabiralništvo. Predpogoj za izvajanje in razvoj obrti je torej kopičenje in hramba hrane za daljše časovno obdobje. To pa pomeni, da so morali prednamci usmeriti svojo dejavnost v načrtno vzrejo mesa in v pridelavo poljščin, predvsem žit, na omejenem prostoru okrog svojih bivališč. Vsaj v večjem delu Evrope, kjer ni takih naravnih danosti kot na Bližnjem vzhodu, je prehod iz preproste družbe zasledovanja trenutnih potreb, v visoko organizirano družbo dolgoročnega načrtovanja zahteval izjemen miselni preskok.

Širjenje kmetijstva je zagotovilo zadosti hrane na nekem omejenem ozemlju, kar je omogočilo širjenje organiziranega predelovanja kovin? Ni slučaj, da se je kmalu ali celo vzporedno s širjenjem kmetijstva širilo tudi kovinarstvo, ker je bilo od kmetijstva odvisno. Če so na nekem področju hoteli izkoriščati rudo, pa kmetijstvo tam še ni bilo vpeljano, so ga morali najprej uvesti ali pa hrano dovažati od drugod, kar pa je pogojeno z izgubo časa in stroški. Pred uvedbo kmetijstva, so se ljudje sicer tudi lahko ukvarjali s kovinarstvom, vendar le v manjšem obsegu in omejen čas, izdelki pa so bili slabe kakovosti. Nastanek besede rudeča (barva) je torej smiselno iskati v času tehnološko-organizacijskega napredovanja nekega, na omejen prostor vezanega ljudstva.

Poglejmo najprej zgoraj omenjeno prvo možnost, da je beseda rudeča bila prevzeta ob trku Slovenov z nekim tujim ljudstvom. Pri tem sta zaradi sosedstva najzanimivejši dve jezikovni skupini, Balti in Germani. Dobro bi bilo pogledati najstarejše »nemške« besede iz korena *rūd-, toda ne glede na to je sledi mogoče najti tudi v nekateri sodobnih nemških korenih:

- *rd- ne obstaja
- *rad- radau 'kraval', rad 'kolo', rade 'kokalj', rudi 'redkvica'
- *rat- rat 'nasvet, svet', ratles 'zbegan, nemočen', ratte 'podgana'
- *red- rede 'govor', redlich 'pošten'
- *ret- reet 'trstika', ratordiert 'zaostajati', retter 'rešitelj', rettich 'redkev'
- *rid- ne obstaja
- *rit- ritt, ritter 'ježa, vitez', ritus 'viteški obred', ritze 'razpoka, praska, raza'
- *rod- rodehacke 'rovnica', rodel 'sanke', rodeland 'krčevina', roden 'izkrciti, iztrebiti'
- *rot- rot 'rdeč, rdeča', rotation 'vrtenje', röte 'rdečica, zarja, rdečina', roteisenerz, roteisenstein 'hematit, krvavec', rötel 'rdeča kreda', röten 'rdečiti, pordečiti', rotstein 'rdeči železovec', rotte 'krdelo, tolpa, razpadanje', rottig 'razpadajoč', rotwelsch 'latovski, latovščina', rotz 'smrkelj'
- *rud- rudel 'trop, čreda, krdelo', ruder 'krmilo, rep'
- *rut- rute 'šiba, prot, palica', rutsche 'žleb, drča', rutsch 'vsad, plaz', rutschen 'drseti, spodrsniti', rütteln 'tresti, stresati'

S primerjavo nemških besed, iz katerih bi lahko izhajal koren *rud- za rdečo barvo je razvidno, da vse nem. besede izhajajo bodisi iz samostalnika, ki je že sam povezan s pojmom rdeče barve (rudi, rettich), bodisi so sestavljanke s pridevnikom rdeč (rot, röte, roteisenerz, roteisenstein, rötel, röten, rotstein). Od vseh navedenih besed jih je le 23 % povezanih z rdečo barvo, ostalih 77 % besed pa ima popolnoma druge pomene, npr.: kraval, govor, trop, šiba, itd.

Samostalniški besedi rudi in rettich, ki obe pomenita redkvico, bi sicer lahko dali ime rdeči barvi, ker je redkvica rdeče barve, ali pa je rdeča vsaj njena površina, ki je izpostavljena soncu. Postavlja pa se poglobljeno vprašanje, ali bi lahko redkvica pomenila tako temeljito spremembo v ustaljeni kulturi, da bi poleg krvvene barve, ki so jo že tisočletja rabili za poimenovanje rdeče, začeli po barvi redkvice vzporedno uporabljati še besedo iz korena *rud-? To bi bilo mogoče le, če bi bila redkvica temeljna kultura nove poljedelske družbe, na kateri bi slonel prehod iz dotlej tisočletja uveljavljene nabiralniško-lovske družbe. To pa ni verjetno, ker redkvica zaradi svoje hranilne in biološke vrednosti ter neprimernih lastnosti za shranjevanje na dolgi rok, zagotovo nikdar ni predstavljala glavne prehrabene kulture, tako kot naprimer žita. Poleg tega ni nobenega razloga, da redkvice, tako kot npr. jagode, ne bi poznali že predniki v nabiralniško-lovski družbi. Vendar tudi če bi bila redkvica tako pomembna kultura poljedelcev, da bi po njej poimenovali barvo, je za nemški izvor korena *rud- ali *rut- zelo moteče dejstvo, da so bili »Nemci« še vse do 12. stoletja nomadsko ljudstvo,⁵⁴ ki se ni ukvarjalo s kmetijstvom, pač pa s plenitvijo poljedelcev,

vojskovanjem ter nadvladovanjem njihovih duš in ozemlja. To pa pomeni, da tudi če bi koren *rud- izviral iz redkvice, bi le ta prišel v nemški jezik kot izposojenka iz jezika poljedelcev, kar pa ovrže »nemški« izvor besed rudi in rettich.

Besede rot, röte, roteisenerz, roteisenstein, rötel, rötten in rotstein nas prav nič ne približajo izvoru korena *rot-, ker so ali izpeljanke iz rdeče barve, ali pa sestavljanke s pridevnikom rdeč. Kljub temu je mogoče v teh sestavljankeh zaslutiti etimološko past, kot v primeru nem. besede roteisenerz 'ruda hematit ali krvavec' (rot-eisen-erz = slv. rudna-ruda-ruda), v katero se je ujel prvotni nemški jezik. So Nemci slovensko besedo ruda, ki ima v enem izrazu različne pomene prevedli večkrat: 1. z erz ali stein, 2. z eisen in 3. z rot ter trojni prevod zlili v eno besedo (rot-eisen-erz)? Poglejmo v podrobnosti sestavljenih besed: rot-eisen-erz 'rdeč-železo-ruda', rot-eisen-stein 'rdeč-železo-kamen' in rot-stein 'rdeč-kamen'. Dve besedi se nanašata na železo, dve pa še na kamen in ena na rudo. Vse tri besede pa označujejo rudo, iz katere so talili železo, kar jasno kaže na povezavo z železovo rudo.

Vemo, da železov oksid da zemlji značilno rdečo barvo. Taka rdeča zemlja se slovensko imenuje tudi jerovica.⁵⁵ iz česar izhaja ime pogorja Jelovica, ki se umešča v prostor med rekama Savo Bohinjko in Savo ter Selško dolino. Da je Jelovici prej kot jelov gozd (danes jelka zavzema le 7,3 % delež gozda⁵⁶) dala ime z železom bogata zemlja, podpira tudi vedenje, da je bila Jelovica že od starega veka sem bogato nahajališče železove rude. Prehod glasu [r] > [l] pa je tudi dokaj pogost pojav,⁵⁷ zato je sprememba Jerovica > Jelovica zelo verjetna.

Besedi roteisenerz in roteisenstein odgovarjata železovemu oksidu (Fe₂O₃), ki je rdeče do rdečerjave barve, strokovno poimenovana hematit⁵⁸ iz grškega αίμα (kri). Za rdečo železovo rudo je zgovorno tudi slovensko ime krvavec, po barvi krvi (nar. rus. ruda = kri). Kot je že zgoraj podrobno obrazloženo, je germanska beseda rot za rdečo barvo morala biti prevzeta iz nekega drugega jezika, kar posledično pomeni, da so Germani kot nomadi tudi znanje kovinarstva prevzeli od istega, kulturno in materialno mnogo razvitejšega umirjenega poljedelskega ljudstva (glej etimološko razlago Ruda).

Poleg nemških korenov, pogledajmo še izpeljanke korena *rud- v baltski litovščini, kajti Slovenom so bili Balti poleg Nemcev, ki smo jih že obdelali, najbližji sosed. Litovski koreni v katerih bi lahko tičal izvor rdeče barve so⁵⁹:

- *rad- rauda 'tožba, tarnanje, rdeč, rdeča barva', raudas 'rdeč, rdeča barva', raudonakis 'rdečeok, rdečih oči', raudonas 'rdeč, rdeča barva', raudonis 'rdeča barva, zardevati', raudonumas 'rdečilo, rdeč', raudonuoti 'rdečiti, pordečiti, zardeti'
- *rau- rausti 'pordečiti, zardeti, kopati, riti, rudniški odpadki, izkopati, izkopana zemlja', rausvas 'rdečkast, nekaj rdečega'
- *rat- ne obstaja
- *red- rēdas 'red, ureditev, policija', rēdyti 'vladati, voditi, upravljati'
- *ret- retas 'redek', rētis 'skrivnost'
- *rid- ridikas 'redkvice'
- *ryt- ryt, ryto 'jutri', rytinis 'jutro, vzhod, jutrovo', rytys 'vzhodni veter'
- *rod- roda 'nasvet'
- *rot- ne obstaja

- *rud- ruda 'ruda, železna ruda', rudakis 'rjavook', rudas 'rdečerjav, rdečelas', rudeninis 'jesenski', rudeniop 'blizu jeseni', rudinyčia 'plavžarija', rudis 'rja', rudyti 'rjaveti', rudokas 'rjavkast, rdečerjav', rudpilvė 'taščica', rudugys 'september', ruduo 'jesen', ruduokė 'goba'
- *rus- rusvas 'rjavkast, rdečkastorjav'
- *rut- ruta 'obžalovanje, kesanje'

Litovske besede, ki pomenijo rdeče, rdeča barva ali zardevati so: rauda, raudas, raudonas, raudonis, raudonumas in raudonuoti. Besede raudonumas, raudonuoti in rausti pomenijo rdečilo ali pordečiti, rausvas pa rdečkast oz. nekaj rdečega. Vse izhajajo iz korena *rud-, v dvoglasniški obliki *raud- in v mehčani obliki *raus-, vendar pa ne pojasnjujejo njihovega etimološkega izvora. Podobno tudi besede rudakis, rudokas, rusvas in rudas, ki pomenijo rjavkast ali rdečerjav, ne pripomorejo k etimološki pojasnitvi korena *rud-, pokažejo pa na soroden izvor rdeče (rudeče) in rjave (rujave) barve. Kot je razvidno že iz slovenščine, imata ti dve skupno izhodišče v korenu *rud-, le da je podlaga rujavi barvi v [j] mehčan [d], odtod *rud- > *ruj- in odtod s pripono -av > ruj-av. Pomenljivo povezavo v litovščini kažeta pridevnika raudonakis in rudakis, ki pomenita rdeček oz. rjavook.

Seveda pa je potrebno preveriti samostalnik, iz katerega bi utegnili izvirati rdeča barva. Da bi ta lahko izhajala iz samostalnikov rudpilvė 'taščica', ruduokė 'goba' ali ridikas 'redkvica' je, kot je bilo obrazloženo že pri nemških besedah iz korena *rud-, malo verjetno, saj so jih prvotni prebivalci poznali že v času nabiralniško-lovske družbe. Bilo bi presenetljivo, če bi redkvica, taščica ali goba na njih naredile tako močno vzpodbudo, da bi rdečo barvo poimenovali po njih.

Besede ryt, ryto, rytinis, rytys so povezane z jutrom in vzhodom in na prvi pogled nimajo ničesar skupnega s korenem *rud-. Le ta je prešel iz oblike *rut- > *ryt-, etimološko pa se ne nanaša na jutro oz. na del dneva kot časovni pojem, pač pa na mehko svetlobo, ki jo jutranje sonce v rumenkasto rdečkastih odtenkih riše na oddaljenem obzorju. Še posebej je to opazno na pordečelih oblakih. Od tod je jutranja rdečina preko korena *ryt- prenešena na pojem jutro. Tudi v slovenščini poznamo jutranjo zarjo in besedi rano, zarana, ki naj bi izhajali iz ide. korena *urōd^hnó s prvotnim pomenom 'pripadajoč rojstvu sonca'.⁶⁰ Bližje resnici pa je razlaga iz obravnavanega korena *rud- in iz njega izhajajoče besede rudno v pomenu rdečkasto. Le v prenešenem pomenu tudi 'rojstvo ali začetek dne'. Z namenom jasnega razlikovanja pomenov med podobnimi besedami, so Sloveni verjetno zavestno spremenili rudno > runo > rano, saj bi jih sicer že same izkušnje s številnimi nesporazumi k temu prisilile.

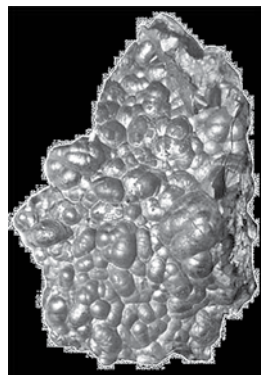
Pomensko podobne so tudi litovske besede rudeninis, rudeniop in ruduo, ki se nanašajo na jesen, rudugys pa na mesec september. Glej še češko etimološko razlago besede říjen 'deseti mesec', ki ga avtor napačno razlaga od řuja 'rukati (jelen)' kot mesec v katerem jeleni rukajo. Najmočnejša je sprememba v naravi spomladi, ko gola, od zime prezeblja narava ponovno oživi in pokrajino odene v čudovito zeleno barvo, ki je temelj življenja. Temu ustrezna so tudi imena mesecev npr. traven 'mesec ko trava najhitreje raste', rožnik 'mesec,

ki je najbolj cvetoč', ipd. Druga najmočnejša, a za bitja mnogo bolj neprijetna sprememba v naravi se zgodi jeseni, ko se pol leta ozelenela narava začne odevati v jesenske barve, rumeno, oranžno, rdečo in rjavo. To pa so prav pisane barve iz korena *rud- oz. *ruj-, ki popestrijo vse pokrajine Evrope, prej na severu in pozneje na jugu. Nobenega dvoma ni, da je ta, v vsej naravi močna sprememba naredila na prednamce mnogo večji vtis, kot pa rukanje in parjenje jelenov. Začetek umiranja narave je imel za življenje naših prednikov bistveno večji pomen in globlje posledice, kot za nas, saj je napovedoval bližajoče se pojevanje virov hrane.

Le čemu bi prednamci jeseni svojo pozornost osredotočili na parjenje jelenov in v tem našli ime za mesec, medtem ko je vsa narava okrog njih, kamor je segalo oko, umirala v pisanih jesenskih barvah? Od obarvanja narave toneče v jesenske barve torej izhaja ime meseca septembra in oktobra, ki se odraža v lit. rudugys, v mehčani obliki pa češ. řuja, srb. in hrv. rujan ter blg. ruj. Ime meseca oktobra v ukrajiniščini je žovten' 'rumen', kar prav tako kaže na poimenovanje meseca po barvi, v katerem se narava odene v pisane barve. Pri nekaterih drugih narodih pa je oktober imenovan listopad, ko listje zaradi še krajših dni in hladu že odpada. Če se sprehodimo po času malo nazaj kmalu opazimo, da imena mesecev niso bila zasidrana enkrat za vselej, pač so bila odvisna od podnebnih razmer. Tako je v času Primoža Trubarja, ki ga poznamo kot malo ledeno dobo, listje prej odpadalo, zato je ime listopad nosil oktober. V toplejših stoletjih je tudi listje pozneje odpadalo, zato so ime listopad pravilno pripisali mesecu novembru.

Zaenkrat poznamo le povezavo med korenomo *rud- ter rdečo in rjavo barvo, še vedno pa ni pojasnjen etimološki izvor besede rdeča. Poleg samostalnikov rudpilvė 'taščica', ruduokė 'goba' in ridikas 'redkvica', ki bi lahko dali ime rdeči barvi, je potrebno preveriti še samostalnik, ki je mnogo globlje pretresel temelje prednamcev.

Železov oksid (Fe_2O_3) grško hematit je železova ruda rdeče do rdečerjave barve, ki se po slovensko po barvi krvi imenuje krvavec. Zaradi zahtevnejšega postopka taljenja tega materiala so prvo železovo rudo v Mezopotamiji in severni Siriji začeli taliti pred kakimi 5000 leti,⁶¹ na zahodu pa še pozneje, pred približno 3100 leti. Krvavec kot material za izdelavo barvila pa so poznali na različnih koncih sveta že v pradavnini. Že pred 164.000 leti so prebivalci na jugu Afrike uporabljali uprašeni hematit. V Evropi so odkrili rudnike rdeče krede stare 7.000 let v bližini Rydna na Poljskem in Lovasa na Madžarskem. Arheološki podatki kažejo, da so kmetovalci prekoračili Karpate ter prešli iz Panonske nižine v porečje Visle pred okoli 7500 leti.⁶² Ta podatek v povezavi z besedo ruda jasno kaže, da so se Sloveni v tem času širili na sever ter prej ali slej trčili ob protoBalte in ne obratno. Bogata ležišča hematita so odkrili tudi na otoku Elbi, ki so jih izkoriščali vse do obdobja Etruščanov.⁶³ Glede na sorazmerno majhno količino nakopanega krvavca (hematita) za izdelavo rdečega barvila uporabljenega v obredne namene, je vprašanje, ali so že v tako zgodnjem obdobju izumili novo ime »rudeča« za poimenovanje rdeče barve narejene iz

Slika 4: Ruda hematita⁵⁸

krvavca? Verjetno še niso imeli potrebe spremeniti ime k̅rvvene ali č̅rvvene barve v rudečo? Na to nakazuje tudi ime obrednega rdečkastega barvila narejenega iz hematita (Rydno Polska), ki se po polsko imenuje krwica.⁶⁴ Ime je očitno stara ostalina izhajajoča od rdeče barve krvi. Polščina danes ne pozna več ne k̅rvvene in ne rudne barve.

Ime Rydno, znano rudišče krvavca, pa nedvomno izhaja iz ledinskega imena rudno v pomenu rudnik, ta pa iz dokazane slovenske besede ruda. Glede na razkorak med imenoma Rydno 'rudnik' in krwica 'barvilo iz krvavca' pa je celo verjetno, da hematit namenjen za izdelavo rdečega obrednega barvila, niti pozneje, ko je že nastala rudna 'rdeča' barva, niso poimenovali z besedo ruda.

Temeljito in na široko je krvavec oz. železova ruda vstopila v človekovo gospodarsko dejavnost šele s taljenjem železa. Takrat so krvavec začeli množično nabirati. Najprej tam, kjer se ga je dalo nabrati na površju. Ko pa so potrebe rasle, je bilo treba rudo začeti načrtno pridobivati z izkopom oz. rudarjenjem. Verjetno je, da je bilo iskanje železove rude za preproste poljedelce tisočletja najbolj donosna postranska dejavnost. Zaradi rdečkaste barve krvavca, ki so ga vneto iskali za zaslužek, se je verjetno tudi beseda ruda tako vtisnila v zavest prednamcev, da so jo prevzeli kot vzporedno ime za črveno barvo. V slovanskih jezikih ruda pomeni rudo na splošno, medtem ko se je v litovščini še ohranil pomen povezan z železom. Tako pomeni lit. ruda 'ruda, železna ruda' in rudinyčia 'plavžarija'. Oboje je povezano s pridobivanjem železa, na kar kažeta tudi besedi rudis 'rja' in rudyti 'rjaveti'. V kolikor bi slovenščina v knjižnem jeziku ohranila staro besedo rudeča in rujava barva, bi namesto rja, rjaveti pisali ruja in rujaveti, kar pa je le mehčana oblika besed ruda in rudaveti. Iz tega je razvidno, da je nekdanji tudi v jeziku Slovenov ruda bila sopomenka za železo, ki je pozneje zamrla, ohranila pa se je na jezikovnem obrobju v litovščini, kot je to pogost pojav.

Iz navedenih dejstev te raziskave je razvidno, da rudeča barva izhaja iz železove rude oz. iz rdečkaste barve železove rude. Beseda rudeča za izražanje barve tako ne more biti starejša od 5000 let, saj je šele takrat prišlo do prvih poskusov taljenja železove rude. Verjetno je celo, da je beseda rudeča (barva) mlajša, saj ni nujno, da je že s prvimi začetki obdelave železne rude prišlo do oblikovanja sopomenke rudeča. Kot je bilo predstavljeno v etimološki raziskavi besede ruda, je sama izkopana zemljina, ki so jo prednamci imenovali z glagolskim samostalnikom ruda, nedvomno starejša kot pojem ruda za imenovanje barve. Izraz ruda 'zemljina' je stara vsaj 7500 let, toliko kolikor so stari začetki pridobivanja bakrene rude. Ali bi lahko beseda rudeča izhajala iz barve jutranje zarje, kot poimenovanje za rojstvo novega dne? Začetek ali rojstvo vsakega dne je bila za prednamce vsekakor zelo pomemben dogodek, toda ni verjetno, da vi nov dan posodil ime rdeči barvi. Etimološko bi bilo sicer mogoče izvajati rudečo barvo iz dovršnika rod-iti / rud-iti (se) > rod-eča / rud-eča (barva), vendar pa je enak nebesni pojav mogoče opazovati tudi ko dan umira, kar pa je popolno nasprotje od rojstva, zato je malo verjetno, da bi rudeča barva izhajala iz pojma rojstvo novega dne. Ker beseda ruda, kot je bilo dokazano v etimološki razlagi ruda, izhaja iz slovenščine, je jasno, da tudi izraz rudeča izhaja iz slovenščine, zato ni nikakršne možnosti, da bi Sloveni od Baltov prevzeli pridevnik rudeča (barva).

RUJ

Ruj (*Cotinus coggygria*) je toploljuben grm, ki je močno razširjen po slovenskem Krasu, in prav zaradi ruja kraške gmajne jeseni rdeče zažarijo. Na sušnih legah po prisojnih pobočjih je razširjen tudi drugod po Sloveniji. Poleti rujevo listje privlači pozornosti z nenavadnimi, izstopajoče svetlimi listnimi žilami. Rujeva skorja vsebuje visok odstotek tanina, zato so jo včasih uporabljali pri strojenju usnja, pa tudi pri barvanju volne.⁶⁵ Ruj je do 3 metre visok grm. Je pionirska lesnata (grmovnata) vrsta, ki povzroča zaraščanje opuščenih suhih travnikov. Rad raste na strmih skalnatih pobočjih, kjer so za večino drugih vrst za rast preveč ekstremne življenjske razmere. Jeseni rujevo grmovje zažari v kontrastu rdečih, rumenih in zelenih odtenkov, kar daje Krasu, pa tudi posavskim strmim pobočjem značilno barvno podobo.⁶⁶ Ruj (*Rhus coriaria*) je zanimiva začimba, ki jo je vredno odkriti. Njegova grenka in sadno kiselkasta aroma je manj ostra v kisu ali limoni. Zdrobljen je odličen za meso na žaru, perutnino in ribe ter tudi omake in marinade. Ruj se lahko uporablja pri večini jedi, kjer je potrebna nežna kislost. Uporablja se tudi za riž ali lečo. Ruj osvežuje in pospešuje prebavo. Je odlična preventiva proti črevesnim boleznim in prebavnim težavam.⁶⁷

Etimološki slovar:

(slovenski):

rúj: rujevina 'rastlina *Cotinus coggygria*' prevzeto iz neke romanske besede, ki se je razvila iz lat. *rhūs* 'ruj'. Latinska beseda je prevzeta iz gr. *rhoūs* 'ruj'.⁶⁸

(češki)

ne pozna besede ruj, ker je to sredozemska rastlina, navedene pa so besede, ki bi utegnile razplesti razumevanje besede ruj:

rdesno: rastlina *Polygonum*, nar.č. (h)rde-sen, pol. rdes(t), ukr. ders(eú), slv. dresen, redesen, andresel, mk. drádréc. Vse iz *nerst-ъnъ ali -ъно iz *nerstъ 'ikre, ribje mladice' (glej neřest). Pod vodnim dresnikom ribe rade polagajo svoje ikre; laichraut od nem. laich 'drstiti'. Do sedanjega rd- je verjetno prišlo iz rdeti: poganjki te rastline so presenetljivo rdeče barve.⁴⁸

rdíti se: stč. rděju, rdiěti sě, (u)zarděly, stsvk. rđěti, svk. rdieť sa, rus. rdeju, rdeť in (za)rdeťsja 'postati rdeč (npr. čir, pa tudi sramota)'. Psl. rtděja, rđěti od rtd- v pridevniku rtdrt; vloga končnega r je enako kot v lat. rubere 'rdečiti se, zardeti' proti ruber 'rdeč' iz *rudh-ros. Pridevnik psl. r'đr'ь, stsvk. in nar.rus. rédryj 'rdečkasto govedo' se v češčini ni ohranil; to je bila najizvirnejša oblika, primerjaj poleg ruber še gr. ερυθρός, brez r pa nem. rot. Drugi pomeni iz iste baze so: rudý, ryzí, ryřavý 'rdeč, čist, rdečkast', morda pa tudi rumen.⁶⁹

ruda: rja na rastlinah (žitarice, sadje); če ob sončnem svitu dežuje, pada ruda (ljudje verjamejo, da v vročem in vlažnem vremenu tak dež spodbuja pojav rje); v prenešenem pomenu pa tudi nekatere druge sadne bolezni. Ruda so se imenovala tudi močvirja z rdečim blatom (odtod verjetno Rudno, Rudnica), prav tako pol. in luž.; nar.rus. rudá 'kri'. Ruda je starodavna beseda od rtd-, rdeti iz *roudh-ä, s popolnim o v korenu; enako lit. raudá 'rdeč', stisl. rauda 'rdeč'.⁷⁰

říjen: stč. řujen 'deseti mesec', csl. rjurъ, srh. rujan 'september'. Je samostalniški pridevnik řuj-ьн-ь od řuja 'rukati (jelen)'; to je mesec, ko jeleni rukajo; glej še zařil, podobno še lit. rujos 'september'.⁷¹

Kritična presoja:

V slovenskem etimološkem slovarju zasledimo navedbo, da je beseda ruj posredno prevzeta iz grške rhoūs 'ruj', od koder je zašla v lat. rhūs 'ruj', od tod pa v neko romansko besedo, ki jo je prevzela slovenščina v obliki ruj. Gre za jasno trditev, zato je potrebno v grščini ali posredno v latinščini poiskati sorodne besede, ki bi pokazale etimološki izvor besede rhoūs oz. rhūs.

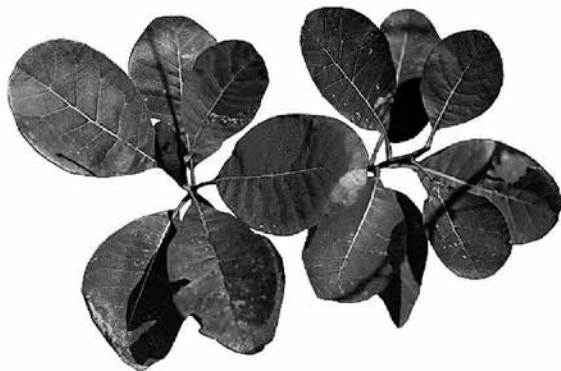
Pa začnimo pri grščini, ki naj bi bila etimološka zibelka besede ruj. Po grško-angleškem slovarju grščina ne pozna besede rhoūs⁷², prav tako te besede na najdemo pod rh- v grško-slovenskem slovarju,⁷³ zato je sklepati, da navedba v slovenskem etimološkem slovarju ni preverjena. Ostale besede v grško-angleškem slovarju s podobnimi koreni so:

*rho- ⁷⁴	ῥῆον	'rabarbara'
*rhu-	ne obstaja	
*rou- ⁷⁵	ῥούα	'cesta'
	ῥουβωτός	'prašičji rilec, gobec, pasji gobec, od človeškega obraza'
	ῥουδόν	'neizmerno bogat'
	ῥουῦς	'reka, tekoča voda, tekoč, pretok, izcedek'
	ῥουῦς2	'ang. sumac (rhus coraria) in njen plod, rdeč žarek'
	ῥούσιος	'rdečkast, rdeča ločina v Circusu'
	ῥουσιώδης	'rdeče barve'
	ῥουσιζω	'biti rdeč'
	ῥουσσαῖτοι	'rdečkast, rdeča ločina v Circusu'
	ῥοῦτο	'blesk, sijaj'
*rus- ⁷⁶	ῥύσις	'tok, rečni tok, reka'
	ῥυσή	'ovenel, gnil, razpadajoč'
	ῥύσημα	'zguban, nagrbančen'
	ῥυσιάζω	'zgrabiti, zapleniti, zarubiti'
	ῥύσιον	'poroštvo, zastava lastnine v nadomestilo, povračilo, itd.'
	ῥύσιος	'rešiti, osvoboditi'
	ῥύσις	'tok, teči, rečni tok, reka'
	ῥυσός	'zakrnel, zguban, zmečkan'
	ῥυστάζω	'vleči naokoli'
	ῥυστικός	'zaščiten, varovan, rešilen'
	idr.	

Glede na to, da ruj raste na najbolj suhih zaplatah, kjer druge rastline ne uspevajo lahko sklepamo, da ne more biti povezan z besedami, tok, tekoč, reka. Prav tako tudi ni videti podobnosti ali motiva v besedah rabarbara, cesta, rilec, gobec, blesk, ovenel, gnil, zguban, nagrbančen, zarubiti, poroštvo, rešiti, vleči, zaščiten, ipd., iz katerih bi

morda izvirala beseda roūs. Edino povezavo med rujem oz. njegovo najbolj vpadljivo značilnostjo, to je močno izstopajočo in takoj opazno rdečo barvo njegovih listov v katerega odene jesen, najdemo v grških besedah ῥοῦς, ῥούσιος, ῥουσιώδης, ῥουσιζω in ῥουσσᾶτοι s koreninom *rous-, ki so na tak ali drugačen način povezane z rdečo barvo.

Slika 5: Kraški ruj (*Cotinus coggygria*)

Grška beseda ῥοῦς sicer pomeni tudi ruj (*rhus coraria*), katerega izgled pa je povsem drugačen kot izgled našega navadnega ruja (*cotinus coggygria*). Spada tudi v drug rod, zato je odveč sklepati na poimenovanje našega ruja iz grškega, po videzu povsem drugačne vrste ruja.

V latinščini, ki naj bi besedo rhūs prevzela iz grščine, pa najdemo naslednje besede:

*rhu-	rhūs ⁷⁷	latinsko-angleški slovar opredeljuje kot rastlini: 1. bushy shrub ⁷⁸ 'kosmato, dlakavo grmičje' h kateremu prišteva 219 različnih vrst rastlinja kot so npr. sivka, rožmarin, itd.
		2. sumac ⁷⁹ iz rodu rhus, ki ima liste podobne jerebiki in v ničemer ne spominja na navadni ruj (<i>cotinus coggygria</i>). Le ta spada v družino cotinus, ne pa rhus.
	rhūsēlinon ⁸⁰	ali tudi apium rusticum ⁸¹ (gr. ῥουσέλινον): je vrsta peteršilja, ⁸² ki izhaja iz besede rūsticus (podeželski, preprost, neroden). Ker podobnosti med peteršiljem in rujem ni najti lahko zane marimo iskanje izvora v tej besedi.
*rus-	latinske besede	izhajajoče iz tega korena so naslednje ⁸³ :
	rūs	'dežela, polje, deželni sedež, kmetija, posestvo, itd.'
	ruscārius	'mesarsko omelo'
	rusco	'živinska bolezen'
	ruscūlum	'deželni sedež, kmetija'
	ruspor	'iskati, preiskati, raziskati'
	russātus	'oblečen v rdeče, rdeča, rdečeti'
	russēolus	'nekaj rdečega, rdečkast'
	russesco	'postati rdeč'
	russēus	'rdečkast'
	russūlus	'rdečkast'
	russus	'rdeč (zelo redko)
	rusticānus	'nanašajoč se na deželo, podeželski'
	rusticātim	'neotesan, neroden, robusten'
	rusticātio	'živeč na deželi, podeželsko življenje'
	rusticē	'plavut'

rusticellus	'nekako neroden, smešen'
rustičitas	'podeželsko življenje in dejavnost, podeželani, kmečko, neotesano obnašanje'
rustičōla	'podeželan'
rustīcor	'živeti na deželi, na vasi, biti kmet, govoriti neotesano, kmečko'
rustīcūlus	'dokaj neotesan, nekoliko grob'
rustīcus	'pripadajoč deželi, kmečki, neotesan, deželni, podeželan, kmet'
rusūm	'obrniti nazaj, nazaj, nekaj obratnega'

Sklepamo lahko, da latinske besede za peteršilj, deželo, podeželski, polje, posestvo, kmetija, neotesan, neroden, smešen, plavut, obrniti nazaj, ipd. nimajo nič skupnega z najizrazitejšimi, niti z osnovnimi značilnostmi ruja. Glede na trdoživost ruja in prilagojenost grobim naravnim pogojem, bi bilo morda primernejše iskati etimološki izvor v besedah rustīcātīm in rustīcūlus v pomenu 'grob, robusten', a je tudi to malo verjetno, saj na pogled ruj navkljub težavnim pogojem v katerih raste, ne izgleda prav nič grobo, niti robustno. Latinska beseda rhūs pa podobno kot grška beseda ροῦς sicer pomeni ruj, toda druge vrste ruja (*rhus coraria*), katerega izgled ne kaže prav nobene podobnosti z našim domačim rujem (*cotinus coggygria*), zato je odveč sklepati, da bi bila ta beseda prednica našega ruja.

Zanimive so besede s korenem *rus-, ki prav tako kot grške besede v korenu *rous- ne premorejo glasu [h]. Te so: russātus, russēōlus, russesco, russēus, russūlus in russus, katerih skupna lastnost je, da se nanašajo na rdečo barvo v pomenih: rdeč, rdečkast, nekaj rdečega, postati rdeč, rdečeti in oblečen v rdeče, kar pa je ravno najizrazitejša in od drugih rastlin daleč na okoli najbolj izstopajoča lastnost ruja.

Kako lahko etimologijo besede ruj razložimo v slovenščini? Ne potrebujemo iskati niti latinskega in še manj grškega porekla besede, pač pa je zadosti, da se ozremo po njegovi največji oz. najbolj izstopajoči značilnosti v razmerju do drugih rastlin. Ta pa, kot je bilo že zgoraj navedeno, je rdečina na njegovih listih, ki jih jesen pobarva tako izrazito, da ruj v pokrajini prav močno izstopa. Beseda ruj je nastala z mehčanjem glasu [d] > [j] v korenu *rud- > *ruj-, ki neposredno pomeni rdeč, rdečkast, kar povsem ustreza največji značilnosti ruja.

Posredno isto dokazuje tudi češka beseda rdesno 'dresen' in slv. redesen in dresen (številne rastline iz rodu lat. *Pescaria*), ki je le metateza prvega zloga **rde**-sen > **dre**-sen. Izvorno starejši samostalnik rdesen nosi koren *rde- po rdečkasti barvi svojih cvetov. Na nekaterih mestih pa ima tudi bolj ali manj pordele liste in stebila, kar je pri določenih vrstah te rastline zelo očitno. Tudi češki etimološki slovar navaja: »poganjki te rastline so presenetljivo rdeče barve«. ⁴⁸ Prav tako kot ruj je tudi dresen dobil ime po svoji rastlinskih delih, ki so obarvani v rdečkasti barvi. Podobno poimenovanje po rdeče-rjavi barvi rje na listih rastlin kaže tudi češka beseda ruda, katere pomen izhaja iz pojmov rdeč, rdeti, rdečeti. Za to raziskavo je zanimiva češka beseda říjen, stč. řujen, ki pomeni mesec oktober. Tako kot ruj je neposredno povezana z rdečenjem listov. Podobno srh. rujan 'mesec september'. Říjen je ime dobil po tem, ker se v mesecu oktobru prej zeleni listi obarvajo v rumeno, oranžno, rdečo in rjavo barvo, ne pa po rukanju jelenov, kot napačno navaja avtor Jiří Rejzek. ⁴⁹ Z isto besedo kot slovenski ruj (*Cotinus coggygria*), bolgarska beseda ruj imenuje

mesec september. Kot je bilo dokazano, ni nobenega dvoma, da etimologija besede ruj izhaja iz rdeče barve njegovih listov, pa naj bo to v grščini, latinščini, ali v slovenščini.

Sodobna grška beseda za poimenovanje rdeče barve je κόκκινο (kohkinoh), starejša pa Ερυθρό (erithroh). V literarni uporabi pa je še πορφύρος (porfiros) 'temno rdeča' in άλικος (alikos) 'rdečica strasti'.⁸⁴ Razen precej popačene e-rith-roh, nobena od teh besed nima nikakršne zveze s koreni *ruj-, *rud-, niti *rus- ali *rous-. Zgoraj navedene izpeljanke ρούσιος, ρουσιώδης in ρουσίζω sicer tudi pomenijo rdeč ali rdečkast, toda sam koren *ρούσ- iz katerega so izpeljane pomeni reko, tekočo vodo, tekoč, pretok in izcedek, kar prav tako nima nič skupnega z rdečo barvo, zato lahko sklepamo, da je koren *rous-grščina prevzela iz nekega drugega jezika. Glede na to, da se ne v antični Makedoniji in ne v Tesaliji ni govoril grški jezik, razen morda v redkih priobalnih jezikovnih otokih in glede na to, da sta še v 9. stoletju Ciril in Metod zatrjevala, da v Solunu govorijo slovenski jezik, lahko z gotovostjo sklepamo, da je grščina koren *rous- dobila iz slovenskega *rud-, torej s spremembo [u] oz. [ʉ] > ou in verjetno *rud- > *rous-, kot v primerih imen Ujarisci > **O**uaristoi, Ueneti > **O**uenetoi, itd. Od tod je kot v primerih ρούσιος, ρουσιώδης in ρουσίζω prevzela tudi poimenovanje za rdečo ali rdečkasto. Končni -ç verjetno ne izvira iz prehoda končnice -d > -s, pač pa je verjetno posledica standardizacije zapisa grških besed, ne glede na to, ali se je končni -s zares izgovoril ali ne. To bi pomenilo, da je prešel koren *rud- > *rou- + -s > *rous, ali morda še verjetnejše *rud- > *roud- + -s > *rou(d)s > *rous. Pri tem sta omenljiva dvoglasniška lit. raūdas in let. rauds v pomenu rdeča barva. Kot je bilo že obrazloženo pri etimoloških raziskavah besed ruda in rudeča, je koren *rud- brez vsakega dvoma balto-slovenskega izvora.

Če bi balto-slovenski jeziki prevzeli *rous- iz grščine, bi se moral dvoglasnik [ou] okrajšati v [u] in končnica -s bi morala preiti v -j ali vsaj v -d, torej *rous > *ruj- / *rud-, kar pa ni v erjetno, saj takega prehoda ne izpričuje noben drug primer. Poleg tega pa se ne sme spregledati, da je pojav grščine v Sredozemlju sorazmerno mlad pojav, zato ni verjetno, da bi starejša slovenščina iz grščine jemala temeljni koren *rud-, ki ga je uporabljala že tisočletja pred pojavom Grkov! Tudi latinske besede ruber, rubra in rubrum za rdečo kažejo, da so bile latinske besede izvirajoče iz korena *rus-: russātus, russēōlus, russesco, russēus, russūlus in russus, ki se nanašajo na rdečo barvo, najverjetneje prevzete iz grščine. Z veliko verjetnostjo lahko sklepamo, da lat. rhūs 'ruj' res izvira iz gr. ρούς (rous) 'ruj', slednji pa neposredno iz slovenskega samostalnika ruj, ki je le mehčana oblika korena *rud- v pomenu rdeč.

ZARJA

Zarja je rdečkasta svetloba na nebu ob sončnem vzhodu ali zahodu; ponazarjajo jo naslednji primeri: zarja je osvetlila hribe, zarja žari, ugaša jutranja ali večerna zarja, krvava zarja, šele pred zarjo je zadremal (pred jutrom), itn. V drugotnem pomenu s prilastkom prvo znamenje česa, npr. to obdobje prinaša zarjo znanosti.⁸⁵ Zarja označuje jutranjo svetlobo neba na vzhodnem obzorju pred vzidom sonca, ali večerno svetlobo neba na zahodnem obzorju po zatonu sonca. Zarja v navedenih pogojih nastane zaradi tega, ker

mora svetloba sončnih žarkov zaradi nizke lege Sonca prepotovati plast Zemljinega ozračja po dolžini, t.j. vzporedno s površino pokrajine. Ta pot pa je nekajkrat daljša kot je plast ozračja pravokotno na Zemljo, ki je debela le 10 km. Najdaljšo pot skozi Zemljino ozračje sončni žarki naredijo pred sončnim vzhodom in po zahodu sonca. Daljša ko je pot sončnih žarkov, bolj se njihova svetloba sipa oz. odbija od molekul zraka in od prašnih delcev. Ker ima rdeča barva v barvnem spektru najdaljšo valovno dolžino, se od vseh barv najbolj sipa prav rdeča. Zaradi tega naravnega pojava se zjutraj ali zvečer obzorje koplje v rdečkasti barvi, ki jo imenujemo zarja.

Etimološki slovar:

(slovenski):

zarja: Enako je stcsl. zarja 'blesk, jutranja zarja', rus. zarjá 'jutranja ali večerna zarja', češ. zaře 'sij, blesk, žar, zarja'. Psl. *zar'ǎ je sorodno z *zařiti 'sijati', kar se ohranja v stcsl. ozariti, slv. ozáriti 'osvetliti, osvetljevati', in dalje z lit. žerėti 'svetiti se, bleščati se', žarijà 'žerjavica', žarà, 'zora', stnrd. grár 'siv', ags. græg, ang. grey, stvnem. grão, nem. grau 'siv', prvotno *'barve neba pred sončnim vzhodom', vse iz ide. korena *g^her- 'žareti, sijati, blesteti'.⁸⁶

(češki):

zaře: zářiti, zářný, zářivý 'sijaj, sijati, žareč'. Je na vzhodu mehčanje preoblikovalo v dve obliki: 1. jvč. řása, řás iz *řáza (z disimilacijo glasu); řásný 'sijoč, bleščeč', v času češkega preporeda tudi 'lep'. 2. mor. zára, svk. žiara 'zarja', žiariť, ziarni (se sklada z ziar(a) 'žar, blišč', pridevnik od goreti, češ. žár). Poleg tega je bilo stč. zoře in svk. zora (kot srh.), zorií 'daniti se', zornička 'zvezda danica', zorný 'bleščeč'. V češ. se beseda zář uporablja predvsem za mesec september, drugotno pa še za jutro (svetloba ognja ponoči itd.) zora = zarja je pesniški slovakizem (pri nas je bilo razširjeno v Rukopisih). Pri drugih je zora ali zařa ali obe dve kot je bilo v češčini. Obe besedi izhajata iz lit. žerėti 'žareti, sijati', žeruoiti 'žareti, bleščati, iskriti', zarija 'živa žerjavica', pr. sari 'žar'. Sorodnih besed nima.⁸⁷

září: stč. zářuj, zářij, od koder se je že v stč. preneslo na září 'september'. Iz *za řujě = za říje (torej = čas jesenskega parjenja jelenjadi). Primerjajte říjen 'oktober'.⁸⁸

Kritična presoja

Beseda zarja je videti enostavna, vendar je iz etimološkega stališča zelo zamotana. Ne zaradi tega, ker se ne bi dalo najti korena iz katerega izvira, pač pa zaradi tega, ker izvor besede kaže v dve različni, po verjetnosti dokaj enakovredni smeri rešitve. Iskanje rešitve pa dodatno zaplete etimološka razčlemba izraza zarja, ki ustreza dvema korenoma. Slovenski etimološki slovar izvaja zarjo iz ide. korena *g^her- 'žareti, sijati, blesteti', kar pa menim, da je napačno. Zakaj? Iz ide. korena *g^her- izvira beseda goreti, žareti npr. ogenj, žerjavica, itd. Rdečkasta barva obzorja res spominja na gorenje ali žarenje, v resnici pa je le posledica žarenja, ne pa žarenje samo. Sonce bistveno močnejše žari sredi dneva, še posebej poleti, ko je visoko na obzorju, a vendar njegove bleščče svetlobe in toplote ne imenujemo zarja. Žarijo le tiste stvari, ki z gorenjem oddajajo svoj lasten vir svetlobe, npr. ogenj, žerjavica,

Slika 6: Jutranja zarja

sonce, žarnica, zvezde, itd. Stvari na katere pada močna svetloba iz zunanjega vira in se od njih odbija v okolico ne žarijo, pač pa svetijo. Iz tega razloga luna, ogledalo in steklo ne žarijo pač pa svetijo!

Zato menim, da samostalnik *zarja* ne izhaja iz pojma *goreti* oz. *žareti*, t.j. iz korena *žar- in pripone -ja: *zar- + -ja > *zarja*, pač pa je njen izvor treba iskati v korenu *rud- 'rdeč', oz. v njegovi mehčani obliki *ruj-: *rud- > *ruj-. Beseda *zarja* je sestavljanica predpone za-, korena *ruj- in pripone -a, ki je lastna ženskim samostalnikom.

za- + -ruj- + -a > zar(u)ja > *zarja* [zarǰja]

Zarja pomeni dobesedno za-rdečina na jutranjem ali večernem obzorju. Podobno kot *zarje* ni primerno izvajati iz glagola *žareti*, velja tudi za sorodno besedo *zarjaveti*, ker tudi *rja* oz. fonološko /ʁǰja/ ni železo, ki bi postalo žareče, pač pa označuje železo, ki je zaradi oksidacije dobilo rdečkasto-rjavo barvo. Torej je dovršni glagol *zarjaveti* pravilno izvajati iz korena *rud-, oz. iz njegove mehčane oblike *ruj-, kar pomeni zardečeti, pordečeti:

za- + -r(u)j- + -av- + -eti > *zarjaveti*

Nesmiselno bi bilo izvajati besedo *zareza* iz korena *žar-: *zar- + -eza > *zar-eza*, pač pa je pravilno razlaganje iz korena *rez- 'sled rezanja', s predpono za- in končnico -a:

za- + -rez- + -a > *zareza*

Podobno nesmiselno bi bilo razlagati besedo *zasvinjati* iz korena *zos- 'omaka' + -vin 'zviti, previti, zliti'. V njej je treba videti predpono za- in samostalnik *svinja* v pomenu 'popackati, umazati'. Če ste kljub jasni obrazložitvi še vedno v dvomu, kateri izmed dveh možnih korenov *žar- ali *rud- vodi do pojasnitve pravilnega izvora besede *zarja*, je lahko pri razjasnitvi v zelo veliko pomoč etimološki vpogled v besedo *zoreti*, ki se nanaša prvenstveno na sadje. Od najzgodnejše stopnje plodu, pa vse dotlej, ko se odebeli skoraj do končne velikosti, je nezrelo sadje zeleno. Ko nato plod preplavijo encimi, ki povzročijo

mehčanje ter spremembo okusa in barve pravimo, da sadje zori, ker plod iz zelene barve postopoma prehaja v končno barvo zrelosti. Najpogostejša barva zrelega sadja pa je rdeča ali rdečkasta, čeprav so tudi rumenkasti odtenki pogosto zastopani. Prav ti dve barvi z vsemi vmesnimi odtenki lahko opazujemo tudi v zarji. Torej pojem zoreti izhaja iz korena *rud- v pomenu 'rudeti, r̥deti, rdečeti', kot sestavljenka predpone za-, korena *rud- in glagolskega obrazila -(e)ti:

za- + *rud- + -eti > zarudeti > zar̥deti > zor(̥d)eti > zoreti

Beseda zora pomeni isto kot zarja, saj je le njena okrajšana različica v kateri je odpadel mehčan glas [j]. V slovenščini kot najbolj arhaičnem jeziku je glas [j] tudi najpogostejše ohranjen, medtem ko sta hrvaščina in srbščina slovenski [j] zavrgli. S tem je prišlo do spremembe iz besede zarja v zora: zarja > zara > zora.

Poglejmo še kako se zarja imenuje v drugih IE jezikih, saj nam nekateri od njih lahko odstrejo tančico, ki zastira morebitno povezavo med samostalnikom zarja in drugimi pomenljivimi pojmi, v katerih lahko odkrijemo najverjetnejši izvor besede zarja. Izrazi za zarjo so naslednji: nem. röte,⁸⁹ ang. dawn, afterglow (glow=žar, gorečnost, rdečica, sijati, zardevati),⁹⁰ blr. zolak, svitanne, rassvet; blg. zora, razs̆mvanje; dk. daggry 'rumenina dneva', fin. viljeta 'rumenina', sarastus; fr. aube, grz. ts'iskris, ir. breacadh an lae, isl. dögung 'rosa, svežina', itl. ktl. špn. alba, lat. matutinus, aurora, diluculum; let. ausma, rītausma 'zarja, jutranja zarja'; lit. aušra 'zarja', mk. zori, mugrite; niz. dageraad 'rdečina dneva', nrv. daggry 'dnevna rumenina', pol. świt, brzask; prt. madrugada, amanhecer, alvorada; rum. zori, rus. zarja, rassvet; svk. svitania, špn. amanecer, alborada; švd. gryning 'rumeneti', ukr. svitanok, rassvet in vlž. wawr, gwawr⁹¹ ter še gr. αυγή 'svetloba sonca, sijati, svetiti, žareti',⁹² in češ. červánky 'zarja'.⁹³

Največ izrazov za zarjo ali za podobnost z zarjo pa ima sanskrt:⁹⁴

aruṇa	'rdeč, rdečkast, zarja'
aruṇodaya	'prelom dneva, zarja'
áruṣī	'zarja, rdeča kobila'
arjuna	'bel, svetel (dan, zarja, svitanje, mleko, srebro)'
uṣā	'jutranja svetloba, zarja, jutro'
nilāruna	'temnordeč, prva zora'
pītāruna	'rumeno-rdeč'
bālāruna	'prva zarja, rdeč kot prva zarja'
śvetanā	'zora'
śvetya	'bel, svetleč (kot zarja)'

Besede, ki pomenijo zarjo, zoro, svetlobo, svitanje, razsvetliti, iskriti je potrebno zanemariti, ker k pojasnitvi samega izvora besede zarja ne prinašajo ničesar oprijemljivega. Besede v katerih ni mogoče iskati etimološke zibelke samostalnika zarja, se nahajajo tudi v: grz., pol., blr., blg., mk., lat., let., lit., rus., rum., svk. in ukr. Prav tako je potrebno opustiti iskanje izvora v besedah, ki ne izhajajo iz istih korenov, ker ni mogoče ugotoviti njihovega izvornega pomena in pa take besede, ki bodisi niso razumljive, bodisi nimajo nobene zveze

z značilnostjo zarje, npr.: auba, alba, alvo-, albo-, dögun 'rosa, svežina', idr., ki jih najdemo v: fr., ir., isl., itl., ktl., prt., špn. in vlž.

Ostanejo le še jeziki, katerih beseda za zarjo se v vsaj eni od različic navezuje na kako od barv ali na žarenje. Te sopomenke, ki se uporabljajo za zarjo, so:

žareti:	gr.	αυγή
	ang.	glow 'žar'
rdeče:	ang.	glow 'rdečica, zardevati'
	češ.	červánky 'rdečina', glej češ. etimol. rdíti se ⁹⁵
	nem.	röte
	niz.	dage-raad
	lat.	rubor

rumeno (barva zrnja: rumeno-rjavkasto-peščena, glej švd. gryn 'kaša, zrno'⁹⁶):

dk.	daggry
nrv.	daggry
švd.	gryning
fin.	viljeta (vilja 'žito') ⁹⁷

Vidimo, da dva jezika za imenovanje zarje uporabljata pojem žareti, pet jezikov rdečo in štirje jeziki rumenkasto-rjavo barvo. Če ista pravila izločitve neustreznih besed uporabimo še pri sanskrtu vidimo, da so od preostalih pet besed: aruṇa, áruṣī, nilārūna, pītārūna, bālārūna, s katerimi v sanskrtu poimenujejo zarjo, vse povezane z rdečo barvo.

Zanimiva je še navedba v češ. etimološkem slovarju pri besedi ruda: »rja na rastlinah (žita, sadje), če ob sončnem svitu dežuje, pada ruda (ljudje verjamejo, da v vročem in vlažnem vremenu tak dež spodbuja pojav rje)«. ⁹⁸ Kot je vidno že iz slovenskega dela raziskave, beseda zarja izhaja iz korena *rud- 'rdeča' za zardečino, rdečkasto barvo jutranjega ali večernega obzorja. Isto povezavo poimenovanja zarje iz rdeče do rumene barve potrjujejo tudi tuji jeziki, še posebno očitno sanskrt. Litovska beseda žerėti 'sijati, bleščati, svetiti'⁹⁹ je pomensko domala enaka slovenski besedi žareti. A vendar Litovci zarji pravijo aušra, ki nima prav nič skupnega s slovenskim samostalnikom zarja, zato beseda zarja ne izhaja iz skupne baltsko-slovenske dediščine.

RUJNO

V zvezi z vinom, npr. dober, plemenit kozarec rujnega vina. Knjižno rujen je zlato rumen npr. rujna zarja ter dekle z rujnimi (rdečimi) lici.¹⁰⁰

Etimološki slovar:

(slovenski):

rūjen: samo v zvezi rujno vino 'dobro, plemenito vino'. Enako ruino vino blg. Verjetno je sorodno svk. rujný 'živahen, razposajen, strasten, opojen (o vinu)', češ. říje 'parjenje, čas parjenja srnjadi in jelenjadi', stsvk. ruinъ, hrv. rûjan 'september'. Če je domneva pravilna,

je rujno vino prvotno pomenilo *'vino, ki poživi', morda celo, *'ki učinkuje kot afrodiziak'. Manj verjetna je domneva, po kateri naj bi bilo rujno vino poimenovano po barvi, beseda pa izpeljana iz rûj. Rastlina rûj ima namreč jeseni živordeče liste. Današnji drugi pomen rûjen 'zlatorumen' je verjetneje drugoten in temelji na domnevni reinterpretaciji zveze rujno vino v 'zlatorumeno vino'.¹⁰¹

(češki):

ne pozna besede rujno, pri rûjný pa je preusmeritev na izraz říje. Spodaj so navedene besede, ki bi utegnile prispevati k razumevanju besede ruj:

říje: stč. říje in řújě 'spolni nagon jelenjadi (na jesen)', prvotno *fuja od řvátí 'rjoveti, rukati'; jelen ruka z rjovenjem. Iz nedloločnega korena *řu- izhaja řuja, od tod pa řuj-ъnt: val. řujný (> řebný, řevný), laš. řujny; msv. rúňat sa, rozřúňat sa. Iz říje je nastal glagol říjeti. Slovaško ruja, rûjný (prevzet iz knjižne češ.; včasih ima zaradi rime z bujný slabšalni pomen); pol. ruja (prevzeto iz lit. ruja, let. ruoja) 'čas parjenja jelenov'. Latvijskemu raūnas 'rukati' se približa msv. rúňat sa.¹⁰²

ruina: ruinovati, ljudsko (z)runýrovat 'uničiti, propasti, pogubiti', han. zloniruvat. Iz lat. ruina 'uničenje, propad', ljudske besede so iz nem. ruineiren.¹⁰³

Pod etimološko razlago besed ruda, rudeča (barva), ruj, glej še češko etimologijo besed rudý 'rdeč' in říjen 'deseti mesec'.

Kritična presoja:

Najenostavnejše bi bilo izvor besede rujno iskati v korenu *rud- oz. njeni mehčani obliki *ruj-, saj izraz rujno kar sam napeljuje na enostavnejšo, že na daleč vidno povezavo s tem korenem. Toda besedo je potrebno smiselno raziskati in biti pri tem še posebej previden. Podrobno je treba preučiti besede s koreni *rad-, *rod- in *rud-, kot so: rád, rádot, radoživ, ród, ródén, roditi, r0údnost, rúd in rúda ter besede s koreni *raj-, *roj- in *ruj-, kot so: ráj, ràj, rája, rájda, raje, rájni, rájon, rájski, rájši, rájtati, rájža, ròj, roják, rojalízem, rojáštvo, r0jen, rojeníca, rojénje, rojévati, rojíti, r0jstvo in vzr0jiti.

Potrebno je pogledati sedanji pomen pridevnika rujno, zavedajoč se, da je bil prvotni pomen nekdam lahko nekoliko drugačen. Zaenkrat drugih sledi od sedanjega pomena nimamo. Beseda rujno se v sodobni slovenščini nanaša le na vino, v pomenu plemenito, dobro vino. V slovaščini, ki je slovenščini zelo blizu, se rujný prav tako nanaša le na vino, pomeni pa živahen, razposajen, strasten in opojen. Dvomljiva je češ. etimološka navedba, da je slovaška beseda rujný prevzeta iz knjižne češčine. Češčina namreč niti ne pozna izraza rujno, v slovarju navedena beseda rûjný bralca le preusmeri na besedo říje, ki pomeni prvenstveno jelenje parjenje, podrejeno pa še rukati, rjoveti.

Sledi besede rujno torej vodijo do slovenskih pridevnikov: plemenit, dober ter do slovaških: živahen, razposajen, strasten in opojen, vse o vinu. Glede izvornega pomena te besede, sta si slovenščina in slovaščina precej vsaksebi, saj slovaščina za rujný, razen za opojen, navaja lastnosti, ki se nanašajo na človeka, potem ko se je opil vina, ne pa na vino samo. Gre torej za posledice, ki jih vino povzroči, ne pa za lastnosti samega vina. Pri tem ne razlikuje med tem ali je vino dobro ali slabo, oziroma se lastnosti v slovaškem rujný še prej nanašajo na slabo vino, ki vsebuje več opojnih snovi. Pomeni svk. besed

živahen, razposajen in strasten se povezujejo z rdečo barvo, glej *άλικος* (*alikos*) 'rdečica strasti'.¹⁰⁴ SSKJ razlaga pridevnik *zaripel* kot nekoga 'ki ima zaradi razburjenja, razgretosti zelo rdeč in napet obraz'.¹⁰⁵ Strast se povezuje z nebrzdanostjo, z vnetostjo, ognjem, naglim gorenjem, vse te pa z rdečo barvo, ipd. Zato lahko *svk.* *rujný* izvajamo iz korena **ruj-* v pomenu rdeč, ki je le mehčana različica korena **rud-*.

Na drugi strani pa se beseda *rujno* v slovenščini, ne glede na barvo vina, povezuje z dobrim, plemenitim vinom. Čeprav morda nekateri prisegajo na rdeče vino, ker ima več rudnin in mineralov, pa je težko trditi, da je bilo rdeče vino v primerjavi z belim vinom, prednamcem pojem večje plemenitosti. Še bolj zato, ker spet drugi dajejo prednost belemu vinu in ni nobenega razloga, da bi bilo včasih kaj drugače. Vemo pa tudi, da ne belo in ne rdeče vino ni samo dobro in drugo ne samo slabo, pač pa se belo bolj prilega enim jedem, rdeče pa je prijetnejše piti ob drugih jedeh. In nenazadnje se še postavlja vprašanje, če bi bilo rdeče vino res tako brezmejno dobro v primerjavi z belim, zakaj vendar niso že pred tisočletji zavrgli bele vrste in vzgajali ter izpopolnjevali le rdečo, domnevno plemenito vrsto grozdja?

Nimamo torej nobene resne osnove, da bi plemenitost pripisovali le rdečemu vinu in zato tudi ni mogoče izvor besede *rujno* iskati v korenu **rud-* 'rdeč'.

Od slovenskih besed s koreni **rad-*, **rod-*, **rud-*, **raj-*, **roj-* in **ruj-* zavrzimo tiste, ki se nanašajo na človeške lastnosti v povezavi z vinom in pogledimo le tiste, ki se nanašajo na lastnosti, ki jih ima trta ali vino. Tako dobimo besede:¹⁰⁶

<i>ród</i>	'rod, skupnost, plemé'
<i>róden</i>	'ki daje plodove, sadeže; ki ima pogoje za dobro uspevanje rastlin; rodoviten'
<i>ródnost</i>	'sposobnost, da kaj rodi, daje plodove'
<i>rúd</i>	'rdeč, rjavkasto rdeč'
<i>ráj</i>	'kraj popolnega veselja, ugodja'
<i>rájón</i>	'območje, področje'
<i>rájski</i>	'nebeški; ki se pojavlja v zelo visoki stopnji, v močni obliki (rajski kraji, rajsko vino, rajsko lep obraz)'
<i>rojalízem</i>	'gibanje za kraljevino: odtod rojsko = kraljevsko)'

Od navedenih primerov niso zanimivi tisti, ki se navezujejo rodnost ali rodovitnost, kajti če trta dobro in obilno rodi, še ni nobenega zagotovila, da bo tudi vino iz te trte plemenito in dobro. In kot je bilo v zvezi s plemenitostjo rečeno že predhodno, tudi ni mogoče dajati prednosti rdeči barvi pred belo barvo vina. Iz podobnega razloga se tudi ni dobro opirati na samostalnik *rajon*. Pridevnik *rajonsko* vino ne pove nič določenega o kakovosti vina, bodisi dober, bodisi slab in v ničemer ne izbistri pomena *rujno* vino. Če zanemarimo samostalnik *ráj*, ki nastopa že v obravnavanem pridevniku *rajski*, nam

Slika 7: Katero vino je rujno?

ostanejo le še besede *ród*, *rájski* in *roj-alízem* 'kraljevski'. Besedo *rojalizem* je morda res najti v stari slovenščini, a ker je bila v novo slovenščino prevzeta iz francoščine, bi bilo najprej potrebno poiskati dokaze za njeno prisotnost v stari slovenščini in jo zato tokrat pustimo ob strani. Morda je v besedi *roj(alen)* na nek način že prisotna mehčana oblika korena **roj-* < *ród*, ki ima v eni od različic tudi podoben pomen npr. *plemenit* namesto *kraljev*? Torej bo za etimološko raziskavo zadoščalo, če upoštevamo le besedi *ród* in *ráj*, ki bi dali v pridevniku za vino naslednja pomena:

ródn > *rojno* > *rujno*: v pomenu *rod* ali *pleme*: *rodno* vino, *plemenito* vino.

rájsk > *rajno* > *rujno*: *rajsko* vino, *nebeško* vino, vino na visoki stopnji.

Vidimo, da sta obe obliki mogoči in verjetni, a vendar menim, da je prva oblika nekoliko bližje resničnemu izvoru besede *rujno*. Zakaj? Seveda je *rajsko* vino dobro, celo najboljše. Toda če pokukamo v vzporedne primere za poimenovanje živali, pridemo do izraza *pasemski*, kar pomeni, da mora biti žival vzrejena po točno določenih pravilih, ki se kaže tudi v izmerljivih in opisnih lastnostih živali. S križanjem plemenskih (plemenitih) živali iste sorte, se izboljšujejo zelene lastnosti te vrste (*pasma*) in le take živali lahko dobijo *rodovnik* (potrdilo o plemenitosti). Tu vidimo, da se za označitev živalih z najboljšimi lastnostmi uporabljata izraza *plemiski* (*plemenit*) iz korena *plem-in *rodovnik* iz korena **rod-*. Iz primerjave lahko sklepamo, da so podobno poimenovali tudi dobro, *plemenito* vino. To so izrazili z besedo *rujno*, ki izvira iz besede *rod*, *pleme*, in ne iz pridevnika *rajsko* ter prav tako ne iz korena **rud-* v pomenu *rdeče* vino. Morfem *rod-* je prešel v *rud-* ter pod vplivom samoglasnika *u* zmeščal /*d/* > /*j/*.

rod (*pleme*) > **rod-* > **rud-* + *-no* > *rudno* > *rujno*

RADIČ

Radič (*Cichorium intybus*) je sorodnik cikorije in endivije. Zaradi svojega prijetnega, intenzivnega okusa in dekorativne rdečebele barve listov je vsestransko priljubljena solatnica. Sadika naredi odprto listno rozeto in glavo z zunanjimi listi, ki je velika približno kot pest, trdna in tehta od 200 do 600 g. Med rastjo temperatura ne sme pasti pod 10°C, sicer se glava ne razvije popolnoma. Zaradi tega radič gojijo predvsem v deželah z blagimi zimami. Pri sestavinah v radiču je potrebno omeniti predvsem minerale fosfor, železo, kalij, kalcij, provitamin A, vitamin C, predvsem pa hranilno-fiziološko pomembno grenično snov intibin. Ta grenična snov se nahaja v belih rebrih listov in daje radiču njegov močan trpko-grenek okus. Radič spodbuja prebavo in delovanje jeter ter je odlično spomladansko krepčilo.¹⁰⁷ Radič deluje kot odvajalo in diuretik, poleg tega krepi apetit ter učinkovito spodbuja delovanje jeter in vranice. Z uživanjem radiča spodbujamo izločanje nakopičenih strupov in s tem obnavljamo kri. Povrhu blaži zgago, blaži napihnjenost in spodbuja izločanje žolča, kar pomaga pri razgradnji maščobe in zmanjšuje tveganja, ki so z njo povezana (visok krvni tlak, ateroskleroza, infarkt). Radič vsebuje precej inulina, ki upočasnjuje dviganje ravni sladkorja v krvi, kar je zelo koristno za ljudi s sladkorno boleznijo. Radič znižuje krvni tlak, zmanjšuje tveganje za nastanek slabokrvnosti ter ima

močno protivirusno in protimikrobno delovanje. Nekateri priporočajo uživanje mladih lističev radiča za zmanjšanje otekanja, ki nastopi ob koncu nosečnosti.¹⁰⁸

Etimološki slovar:

(slovenski): radič: Prezeto iz frl. radic, radric, kar ustreza knjižnemu itl. radicchio. To se je razvilo iz lat. radícula, kar je izpeljanka iz lat. rādix 'koren'.¹⁰⁹

(češki): čekanka: rastlina *Cichorium intybus*, stč. čakanka, narečno pa tudi čaganka, čagánka. Svk. čakanka, pol. czekanka, czakanka (iz češčine?). Raste ob robovih cest, zato češ. verjetno = čakajoč (ne nekoga). Temu dodatno pritrjuje tudi legenda o zaročenki, ki je ob cesti čakala na ženina vojaka (že-nicha-vojáka).¹¹⁰

Kritična presoja:

Pri etimološkem razvozlanju besede radič nam češka etimološka razlaga ne pomaga kaj dosti. Čehi uporabljajo za rdeči radič izraz červená čekanka, za zelen ali rumenkast radič (vitlof) pa izraza bila čekanka ali samo čekanka. Endivijo kličejo endivie čekanka, kar kaže na uporabo besede čekanka za široko paleto biološko dokaj različnih rastlin. Izraz čekanka je pri Čehih in njihovih sosedih verjetno sorazmerno novejšega izvora? Morda izhaja iz vrste radiča vitlof, ki ima močnejši koren, zgoraj pa podolgovato koničasto štruco, belkasto peščene, na vrhu pa rahlo rumenkaste barve, ki spominja tako po barvi, kot po obliki na živalski čekan?

Uporaba besede radič v slovenščini ni tako površna in splošna, kot je v češčini čekanka. V slovenščini radič pomeni točno določeno vrsto zelenjave in se je še vsaj pred desetletji nanašala prvenstveno na to solatnico rdeče barve. Tudi danes, ko so prodrle k nam številne tuje vrste radiča različnih barv, če ni govora o točno določeni vrsti, pri besedi radič večina pomisli na radič rdeče barve. Večina evropskih jezikov uporablja italijanski izraz radicchio, včasih le malce prilagojen njihovem jeziku. Glede na to, da za raziskavo obstaja zelo malo primerjalnih možnosti, se lahko opremo le na mammo romanskih jezikov, na latinščino. Radicchi naj bi izhajal iz vulgarne latinske besede *radiculus kot popačenka iz latinske besede rādīcula.¹¹¹

Latinščina pozna naslednje besede začenše s črkami rad-, ki se nanašajo na:¹¹²

žarenje, sij:

radiāns	ang. beaming, shining 'žareč, sijoč'
rādiātīlis	emitting rays 'oddajati sij'
rādiātiō	a glittering 'sijati, svetiti, bleščati, izžarevati'
radiātus	furnished with rays, irradiated, shining 'obdan s sijem, izžarevati, sijati'
rādiō	irradiated, to beam, shine, radiate 'izžarevati, žareti, obsijati, sijati'
rādiōlus	a small, feeble sunbeam 'majhen, slaboten sončni žarek'
radior	to gleam, beam, shine 'bleščati, žareti, sijati, lesketati'
rādiōsus	emitting many beams, radiant 'žareti, žareč, sijoč'

korenino:

rādicālis	ang. having roots 'imeti korenine'
rādicesco	to take root 'ukoreniniti'

rādicitus	by the roots, utterly, completely, radically 'do korenin, skrajno, v celoti, korenito'
rādico	to strike root, take root 'ustaliti se, ukoreniniti'
rādicōsus	full of roots 'korenin poln'
rādicūla	a small root, rootlet 'koreninica, radič'
rādex	a root, ground, basis, foundation, origin, source 'korenina, osnova, temelj, izvor, poreklo'

ostalo:

rādīus	ang. a staff, rod 'palica, šiba'
rādo	to scrape, scratch, shave, rub, smooth 'praskati, strgati, drgniti, gladiti'
rādūla	a scraping-iron 'škripajoče, staro železo, strgača'

Vidimo, da je 44,4 % besed povezanih z žarenjem, sijem, bleščanjem, ipd., 38,9 % besed s korenino in 16,7 % z drugimi stvarmi in pojmi. Izid primerjave je popolno presenečenje, saj je še večji delež besed izhajajočih iz korena *rad- povezanih z žarenjem in sijanjem, kot pa s korenino. Imamo približno enako veliki skupini besed, ki jim nikakor ne moremo najti smiselne soodvisnosti. Le kaj ima korenina skupnega z bleščavo in žarenjem? Korenine so običajno v zemlji in jih niti svetloba ne vidi, kaj šele žarenje, sij, razen če jih izkopljemo ali če jih vržemo na ogenj. A to ni običajna lastnost korenine, zato ni mogoče sprejeti razlage, da bi imela korenina etimološki izvor v žarenju. Torej smo v slepi ulici. Pri besedah, ki se nanašajo na korenino, ni mogoče iskati izvora lat. besede rādicūla, ker se te že same navezujejo na korenino in nas zato ne morejo usmeriti na nobeno novo ugotovitev. V besedah s koreninom *rad-, ki so povezane s strganjem, praskanjem, palico, ipd., tudi ni videti kakšne skupne lastnosti s korenino.

Ker nimamo druge opore preverimo, kaj imajo skupnega korenine in žarenje ali sijanje. V latinščini ni videti kakšne sorodnosti in prav tako ne v slovenščini. Težko je sprejeti razlago, da razvejane korenine izgledajo kot na vse strani razpršeni žarki. V pomanjkanju dokazov bom tvegala izhod iz slepega črevesa in predpostavil, da v latinščini splošen izraz korenina izhaja iz samostalnika radič, ki se je v latinščini imenoval rādicūla. To je potrebno podrobneje preučiti. Beseda rādicūla je sestavljena iz besede rādīc- in pripone -ūla ter nastopa kot samostalniška imenovalnika ž. spola prve deklinacije, kot npr. epistula.¹¹³ Zakaj naj bi radič dal ime lat. besedi za korenino?

Radič je vrtnina, ki mora pravočasno razviti zadosti močan koren, če hočemo imeti dober pridelek. Prav tako se ga lahko večkrat reže ali kosi, ker vedno znova in znova odžene liste, če le ima dovolj razvito korenino. Vir navaja: »Ker ne sme prezimiti s ščavjem, ga moramo jeseni pokositi, da do zime še enkrat požene osrčje. ... Vrtan radič režemo z osrčjem in majhnim delom koreninskega vratu. Bolj cenjen je siljen radič! Takemu radiču med siljenjem obiramo liste, kar lahko do trikrat ponovimo, nazadnje z listi odrežemo tudi glavico. Za siljenje je pomembno, da vzgojimo močne korene. ... Drugačen je postopek za solatnik. Že ime 'rezivec' pove, da je to radič, ki ga vse leto spodrezujemo.«.¹¹⁴ Nobene druge vrtnine ne moremo rezati do korena ali celo skupaj z vrhnjim delom korena, pa bi spet in spet enako lepo odgnala in rodila bogat pridelek. Vemo, da so že Rimljani vzgajali radič

za solato. Jih je morda lastnost radiča, da lahko iz večkrat spodrezane korenine rodi bogat pridelek tako prevzela, da jim je radič postal sopomenka za korenino? Zaenkrat je to edina smiselna razlaga. Če pa je to res, potem pomeni, da je ime radič obstajalo že prej, preden so ga Rimljani, ali še verjetnejše protoRimljani sprejeli kot sopomenko za korenino. Zatorej je potrebno poiskati še pred rimski izvor besede radič!

Kot je bilo že omenjeno v citatu, je najočitnejša značilnost radiča ta, da se ga lahko večkrat reže, nakar vedno znova požene liste, druga njegova že na daleč vidna značilnost pa je rdeča barva njegovih listov. Kako si lahko s tem pomagamo? Predpostavimo, da so prednamci radič poimenovali po njegovi najočitnejši značilnosti, po rdeči barvi listov. Latinščina za rdečo barvo uporablja besede: rutilus, ruber, burrus, rufus (rus) in purpurus. Od besed rutilus in ruber vsaj prva z vso gotovostjo izhaja iz korena *rud-, ki tudi v slovenščini pomeni rdečo barvo. Kot pa je bilo že ugotovljeno, se je koren *rud- razvil v slovenskem jeziku za časa razvoja kovinarstva (glej etimološko razlago ruda in rudeča), latinščina pa ga je iz slovenščine prevzela nekaj tisočletij pozneje. Če se vrnemo k radiču in njegovi izstopajoči rdeči barvi, lahko sklenemo, da beseda radič izvira iz korena *rud- 'rdeča barva' in s pomanjševalnico -ič tvori besedo rudič, /r̥d̥ič/ ali /r̥d̥ič̥/, kot se pogovorno še vedno govori. Od polglasnika [ɾ] do prehoda v glas [a] in [i] in do besede /rad̥č̥/ ali radič ni daleč.

*rud- + -ič > rudič > r̥d̥ič > radič

S korenem *rud- in pomanjševalno pripono -ič kot npr. pob - pobič, nož - nožič, itd., radič pomeni majhno oz. nizko rastlino rdeče barve.

Da bi med zagovorniki latinščine in slovenščine preprečil spor za prvenstvo besede radič, naj dodam še ugotovitev iz razčlenbe latinske besede rādicūla in italijanske radicchio. Obe se razstavita na prvotni pomen in lat. oz. itl. pripono. Latinska rādicūla < rādic- + -ūla, italijanska radicchio < radic- + -chio (kio). Jasno je vidno, da je osnova radic- pri obeh enaka. Ta se nadalje lahko razstavi na koren *rud- in pripono -ic / -ič / -ik: radic > *rad- + -ič. Ker ne vemo s katerimi črkami so Latini pisali glas č, lahko predpostavimo, da so poleg črke t, morda v nekaterih primerih rabili tudi črko c. Na to nakazuje tudi napis **radic** na ptujski oljenki.¹¹⁵ Celoten latinski napis preveden v slovenščino se glasi: »Skromen obrok, kruh, vino in radič«. Ne glede na naveden podatek, gre v vseh treh primerih za soodvisne glasove, ki po določenih pravilih z mehčanjem prehajajo: [k] > [č] > [c] in obratno, kar pa je tipično slovenska značilnost. Pomembno pa je še, da nobena od pripon: -ic, -ič, -ik ni značilno latinska ali italijanska, pač pa so prav vse izvorno slovenske. Iz tega lahko s še dodatno dokazno težo trdimo, da je radič slovenska in ne latinska beseda, ki so jo priseljena italska ljudstva sprejela od prvotnih naseljencev Apeninskega polotoka, od Slovenov. To je mogoče trditi vsaj za severno polovico polotoka. Zaradi sodobne širitve te solatnice je večina evropskih jezikov za poimenovanje radiča prevzelo italijansko besedo radicchio.

Slika 8: Radič s korenino

Slovenščina pa je ohranila svojo staro besedo radič. Obstaja tudi zelo mala možnost, da bi v slovenščini pred stoletji beseda radič zamrla. Če bi se to res zgodilo, bi jo morala pozneje prevzeti iz italijanščine. Vse to pa ne spremeni dejstva, da lat. in itl. beseda za radič izvira iz slovenskega jezika.

Povrnimo se nazaj k latinskim besedam, ki se začnejo z rad-, od katerih jih je 7 povezanih s korenino, 8 pa jih pomeni: žareti, sijati, svetiti, bleščati, ipd. Slednje s korenino nimajo nikakršne zveze, razen tega, da tudi one izhajajo iz korena *rud-. V teh primerih je treba navedene besede povezovati s svetlobo, toploto in vročino, ki jo daje sonce in predvsem ogenj, ki poplesuje v številnih odtenkih med rumeno in rdečo barvo. Najbolj žareča stvar žerjavica, je popolnoma rdeče barve. Ni torej nič nenavadnega, če so Latini pojme žareti, sijati, svetiti, bleščati, ipd. povezovali z rdečo barvo, ki vsi v pomenu rdeča barva, izvirajo iz slovenskega korena *rud-. Še danes vroče stvari simbolno označujemo z rdečo barvo, hladne pa s plavo (slk. modro) barvo. Vidimo, da obe skupini latinskih besed, ki se začneta z rad-, res nimata prav nobenega skupnega imenovalca. Povezavo je presenetljivo mogoče ugledati šele preko slovenskega korena *rud- in samostalnika radič. Obema je skupna vez rdeča barva, ki zaznamuje tudi obe latinski skupini besed, eno (žarenje, sij) neposredno in drugo (korenina) posredno.

Seznam kratic:

ags	anglosaško	ktl	katalonsko
ang	angleško	lat	latinsko
av	avestijsko	let	latvijsko
blg	bolgarsko	lit	litovsko
blr	belorusko	lšk	laško (sv. Moravska) ¹¹⁷
bsk	baskovsko	luž	lužiško
csl	cerkvenoslovensko	mk	makedonsko
češ	češko	mor	moravsko
dk	dansko	msv	moravsko-slovaško nar.
fin	finsko	nar.č	narečno češko
fr	francosko	nar.rus.	narečno rusko
frl	furlansko	nar.št.	narečno štajersko
grz	gruzijsko	nem	nemško
got	gotsko	niz	nizozemsko
gr	grško	nrv	norveško
han	hansko (osrednja Moravska) ¹¹⁶	pol	poljsko
hrv	hrvaško	prKr	pred Kristusom
ide	indoevropsko	prt	portugalsko
ir	irsko	pru	prusko
isl	islandsko	psl	praslovensko
itl	italijansko	rum	romunsko
jdš	jidiško	rus	rusko
javč	jugovzhodnočeško	skj	slovensko kajkavsko (danes hr)

slk	slovensko knjižno	stsvk	staroslovaško
slv	slovensko	svk	slovaško
srb	srbsko	stsl	staroslovensko
srh	srbohrvaško	stvnem	starovisokonemško
ssk	sanskrt	špn	špansko
stcsl	starocerkvenoslovensko	švd	švedsko
stč	staročeško	tur	turško
stgnem	starogornjenemško	ukr	ukrajinsko
stisl	staroislandsko	val	valaško (jv. Moravska) ¹¹⁸
stdnem	starodolnjenemško	vlž	valižansko
stnrd	staronordijsko		

Viri

- ZRC SAZU in avtorji, Slovar slovenskega knjižnega jezika, elektronska izdaja ver. 1.0, DZS
- Ruda, Wikipedia, vpogled 22.2.2013, <http://sl.wikipedia.org/wiki/Ruda>
- Snoj Marko, Slovenski etimološki slovar, Modrijan, Ljubljana 2003, str. 633
- Rejzek Jiří, Český etymologický slovník, LEDA, Praha 2001, str. 523
- Trask R. L., Etimological Dictionary of Basque, Univerza Sussex 2008, str. 286
- Lalis Antanas, Litovsko angleški slovar, Lietuvos, Chicago 1915, str. 301
- ZRC SAZU in avtorji, Slovar slovenskega knjižnega jezika, elektronska izdaja ver. 1.0, DZS
- Worlds oldest Copper Age settlement found at Plocnik, Archaeology Daily News, vpogled 15.1.2013, <http://www.archaeologydaily.com/news/201011155551/Worlds-oldest-Copper-Age-settlement-found-at-Plocnik.html>
- Pločnik archaeological site, PanaComp, vpogled 16.1.2013, http://www.panacomp.net/serbia?mesto=srbija_plocnik
- Chalcolithic, Wikipedia, vpogled 13.1.2013, <http://en.wikipedia.org/wiki/Chalcolithic>
- V Srbiji našli najstarejše kovinske predmete na svetu, Dnevnik, vpogled 13.1.2013, <http://www.dnevnik.si/magazin/znanost-in-tehnologija/1042415296>
- Perdih Anton, Izvor Slovencev in drugih Evropejcev, Jutro, Ljubljana 2013, str. 17, 22 in 43
- Hromnik Cyril A., Slovenikam / Slovensko na brieždeni, Zbornik enajste mednarodne konference, Izvor Evropejcev, Jutro, Ljubljana 2014, str. 185-6
- Sloveni, Slovaki, kje so vaše korenine?, Sončeve pozitivke, vpogled 21.8.2014, <http://www.pozitivke.net/article.php/Sloveni-Slovaki-Korenine/print>
- Romani in the Balkans - Arrival in Europe, Wikipedia, vpogled 21.8.2014, http://en.wikipedia.org/wiki/Romani_in_the_Balkans#Arrival_in_Europe
- Perdih Anton, Izvor Slovencev in drugih Evropejcev, Jutro, Ljubljana 2013, str. 45
- Petr Jandáček, Equipment of Ötzi in Basque and Slavic, Zbornik posveta Praprebivalstvo na tleh Evrope, Jutro, Ljubljana 2002, str. 15-6
- Perdih Anton, Novi vidiki preteklosti, Zbornik desete mednarodne konference, Izvor Evropejcev, Jutro, Ljubljana 2012, str. 10-11
- Sumerija, Wikipedia, vpogled 15.1.2013, <http://sl.wikipedia.org/wiki/Sumerija>
- V Srbiji našli najstarejše kovinske predmete na svetu, Dnevnik, vpogled 13.1.2013, <http://www.dnevnik.si/magazin/znanost-in-tehnologija/1042415296>
- Perdih Anton, Izvor Slovencev in drugih Evropejcev, Jutro, Ljubljana 2013, str. 13, kar je le skop povzetek predavanja prof. Durmana iz konference v Kobaridu leta 2003.
- Perdih Anton, Izvor Slovencev in drugih Evropejcev, Jutro, Ljubljana 2013, str. 39
- Maycop culture, Wikipedia, vpogled 26.8.2014, http://en.wikipedia.org/wiki/Maykop_culture
- Sumer - Ubaid period, Wikipedia, vpogled 15.7.2014, http://en.wikipedia.org/wiki/Sumer#Ubaid_period

- 25 Clauson Gerard, *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*, Oxford University press, Oxford 1972, str. 785-92
- 26 Clauson Gerard, *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*, Oxford University press, Oxford 1972, str. 829
- 27 Abecedna knjižica, Peter Dajnko, Knigarna Alojz Wajcinger, Radgona 1824, str. 19
- 28 Historična gramatika slovenskega jezika II – Konzonantizem, Franc Ramovš, Učiteljska tiskarna Ljubljana 1924, str. 126⁽¹⁾, 98⁽²⁾, 57⁽³⁾, 183⁽⁴⁾, 188⁽⁵⁾, 152⁽⁶⁾, 97⁽⁷⁾
- 29 Perdih Anton, *Izvor Slovencev in drugih Evropejcev*, Jutro, Lublana 2013, str. 21
- 30 Perdih Anton, *Novi vidiki preteklosti*, Zbornik desete mednarodne konference, Izvor Evropejcev, Jutro, Lublana 2012, str. 9
- 31 Jožica Gerden, *Prvobitnost Venetov srednje Evrope*, Zbornik posveta Praprebivalstvo na tleh Evrope, Jutro, Lublana 2002, str. 19-24
- 32 Perdih Anton, *Izvor Slovencev in drugih Evropejcev*, Jutro, Lublana 2013, str. 39-41
- 33 Perdih Anton, *Izvor Slovencev in drugih Evropejcev*, Jutro, Lublana 2013, str. 21 in 39-41
- 34 Marjeta Manfreda Vakar in Darko Vrečko, *Analita Y-DNK haplotipov Slovencev*, Dvanajsta mednarodna konferenca, Izvor Evropejcev, Ljubljana 5.6.2014
- 35 Predih Anton navaja, da je v letu 1983, v takratni V. Nemčiji slišal izpoved domačega etnologa, da so se nemški cesarji s svojim dvorom in vojsko še v 12. stol. selili po slovenskih pokrajinah, ker so bili nomadi in so se parazitsko preživljali z izčrpavanjem Slovenov. Ko so eno pokrajino izčrpali, so se preelili v drugo ali z vojaško silo zasedli novo. Ker pa so pri tem iztrebili preveč Slovenov in so se pokrajine zarasle, je nemški cesar na koncu ukazal svojim vojakom, da naj drevje iztrebijo in naredijo vsak svojo kmetijo. To je v nemški zgodovini poimenovano »Rodenzeit« ali »Zeit der Rodung«.
- 36 Horvat Jože, *Lužica in njeni Srbi*, Slovenska matica, Lublana 1988, str. 184
- 37 Greeks, Wikipedia, vpogled 16.1.2013, <http://en.wikipedia.org/wiki/Greeks>
- 38 Minoan civilization, Wikipedia, vpogled 14.1.2013, http://en.wikipedia.org/wiki/Minoan_civilization
- 39 Latins (Italic tribe), Wikipedia, vpogled 5.1.2013, [http://en.wikipedia.org/wiki/Latins_\(Italic_tribe\)](http://en.wikipedia.org/wiki/Latins_(Italic_tribe))
- 40 Lalis Antanas, *Litovsko angleški slovar*, Lietuvos, Chicago 1915
- 41 Prevajalnik slovensko-grški, Google, vpogled 24.1.2013, <http://translate.google.com>
- 42 Bradač Fran, *Slovensko-latinski slovar*, DZS, Lublana 2004
- 43 Debenjak Doris, Božidar in Primož, *Slovensko-nemški slovar*, elektronska oblika ver. 1.0, DZS
- 44 Grad Anton, Leeming Henry, *Slovensko-angleški slovar*, elektronska izdaja vez. 1,0, DZS
- 45 Snaj Marko, *Slovenski etimološki slovar*, Modrijan, Lublana 2003, str. 608
- 46 Rejzek Jiří, *Český etymologický slovník*, LEDA, Praha 2001, str. 523
- 47 Rejzek Jiří, *Český etymologický slovník*, LEDA, Praha 2001, str. 510
- 48 Rejzek Jiří, *Český etymologický slovník*, LEDA, Praha 2001, str. 522
- 49 Rejzek Jiří, *Český etymologický slovník*, LEDA, Praha 2001, str. 510
- 50 Rejzek Jiří, *Český etymologický slovník*, LEDA, Praha 2001, str. 532
- 51 Rejzek Jiří, *Český etymologický slovník*, LEDA, Praha 2001, str. 523
- 52 Hrovat Marko, *Etimologija besed črepinje, trebiti, trebuh, čreva, cev, črv in červena (barva)*, Zbornik enajste mednarodne konference, Izvor Evropejcev, Jutro, Lublana 2014, str. 233-8
- 53 *History of the organization of work*, Encyclopædia Britannica, vpogled 5.3.2013, <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/648000/history-of-the-organization-of-work/67015/Agriculture>
- 54 Predih Anton navaja, da je v letu 1983, v takratni V. Nemčiji slišal izpoved domačega etnologa, da so se nemški cesarji s svojim dvorom in vojsko še v 12. stol. selili po slovenskih pokrajinah, ker so bili nomadi in so se parazitsko preživljali z izčrpavanjem Slovenov. Ko so eno pokrajino izčrpali, so se preelili v drugo ali z vojaško silo zasedli novo. Ker pa so pri tem iztrebili preveč Slovenov in so se pokrajine zarasle, je nemški cesar na koncu ukazal svojim vojakom, da naj drevje iztrebijo in naredijo vsak svojo kmetijo. To je v nemški zgodovini poimenovano »Rodenzeit« ali »Zeit der Rodung«.
- 55 ZRC SAZU in avtorji, *Slovar slovenskega knjižnega jezika*, elektronska izdaja ver. 1.0, DZS

- 56 Jelenc Robert, Načrt gozdnogospodarske enote Selca, Diplomsko delo, Biotehniška fakulteta, Ljubljana 2007, str. 37
- 57 Ramovš Franc, Historična gramatika slovenskega jezika II – Konzonantizem, Učiteljska tiskarna Ljubljana 1924, str 77, 111
- 58 Die rote Halde - Donnersberg, Geocaching, vpogled 23.3.2013, http://www.geocaching.com/seek/cache_details.aspx?guid=a383309a-f17f-4181-a5fc-a36a35d60007
- 59 Lalis Antanas, Litovsko angleški slovar, Lietuvos, Chicago 1915
- 60 Snoj Marko, Slovenski etimološki slovar, Modrijan, Ljubljana 2003, str. 601
- 61 Iron - Wrought iron, Wikipedia, vpogled 22.8.2014, http://en.wikipedia.org/wiki/Iron#Wrought_iron
- 62 Perdih Anton, Izvor Slovencev in drugih Evropejcev, Jutro, Ljubljana 2013, str. 45
- 63 Hematit, Wikipedia, vpogled 18.2.2013, <http://sl.wikipedia.org/wiki/Hematit>
- 64 Piknik Archeologiczny »Rydno«, Urząd Marszałkowski Województwa Świętokrzyskiego, Starachowice 2009, str. 9, http://mcamedia.pl/wp-content/uploads/co-gdzie-kiedy_sklad_60_POL_ang2.pdf
- 65 Jesenski vodič po arboretumu - Navadni ruj, Arboretum Volčji Potok, vpogled 21.2.2013, <http://arboretumvolcjipotok.wordpress.com/tag/ruj>
- 66 Botanične zanimivosti Posavja in Zasavja – Navadni ruj, vpogled 21.2.2013, <http://www2.arnes.si/~oskksavokl3/ruj.htm>
- 67 Ruj, Kotányi, vpogled 22.2.2013, <http://si.kotanyi.com/svet-zacimb-in-zelisc/zacimbe-in-zelisca-abc/product/papryka-ostra-mielona-wegierska-moc/letter/MR>
- 68 Snoj Marko, Slovenski etimološki slovar, Modrijan, Ljubljana 2003, str. 633
- 69 Rejzek Jiří, Český etymologický slovník, LEDA, Praha 2001, str. 510
- 70 Rejzek Jiří, Český etymologický slovník, LEDA, Praha 2001, str. 522
- 71 Rejzek Jiří, Český etymologický slovník, LEDA, Praha 2001, str. 532
- 72 Grško-angleški slovar, Perseus Digital Library, vpogled 28.2.2013, <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/resolveform?type=start&lookup=rhous&lang=greek>
- 73 Dokler Anton, Grško-slovenski slovar, Cankarjeva založba, Ljubljana 1999, str. 681-682
- 74 Grško-angleški slovar, Perseus Digital Library, vpogled 28.2.2013, <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.04.0057%3Aentry%3Dr%28h%3Don>
- 75 Grško-angleški slovar, Perseus Digital Library, vpogled 28.2.2013, <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/resolveform?type=start&lookup=rou&lang=greek>
- 76 Grško-angleški slovar, Perseus Digital Library, vpogled 28.2.2013, <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/resolveform?type=start&lookup=rus&lang=greek>
- 77 Latinsko-angleški slovar, Perseus Digital Library, vpogled 28.2.2013, <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.04.0059%3Aentry%3Drhus>
- 78 Shrub, Wikipedia, vpogled 3.3.2013, <http://en.wikipedia.org/wiki/Shrub>
- 79 Sumac, Wikipedia, vpogled 3.3.2013, <http://en.wikipedia.org/wiki/Sumac>
- 80 Latinsko-angleški slovar, Perseus Digital Library, vpogled 28.2.2013, <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/morph?l=rhuselinon&la=la>
- 81 *Apium rusticum*, Heinrich Heine Universität Düsseldorf, vpogled 26.2.2013, <http://digital.ub.uni-duesseldorf.de/ihd/content/pageview/4278715>
- 82 Apium, Wikipedia, vpogled 7.3.2013, <http://la.wikipedia.org/wiki/Apium>
- 83 Latinsko-angleški slovar, Perseus Digital Library, vpogled 28.2.2013, <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/resolveform?type=start&lookup=rus&lang=la>
- 84 How to say Red in the Greek language?, Yahoo Answers, vpogled 2.3.2013, <http://answers.yahoo.com/question/index?qid=20091102125609AA9goWh>
- 85 ZRC SAZU in avtorji, Slovar slovenskega knjižnega jezika, elektronska izdaja ver. 1.0, DZS
- 86 Snoj Marko, Slovenski etimološki slovar, Modrijan, Ljubljana 2003, str. 848
- 87 Rejzek Jiří, Český etymologický slovník, LEDA, Praha 2001, str. 710
- 88 Rejzek Jiří, Český etymologický slovník, LEDA, Praha 2001, str. 710
- 89 Debenjak Doris, Božidar in Primož, Slovensko-nemški slovar, elektronska oblika ver. 1.0, DZS
- 90 Grad Anton, Leeming Henry, Slovensko-angleški slovar, elektronska izdaja vez. 1,0, DZS
- 91 Prevajalnik slovensko-valižanski, Google, vpogled 18.3.2013, <http://translate.google.com>

- 92 Grško-angleški slovar, Perseus Digital Library, vpogled 28.2.2013, <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/resolveform?type=start&lookup=augh&lang=greek>
- 93 Rejzek Jiří, Český etymologický slovník, LEDA, Praha 2001, str. 99
- 94 Words for Dawn in Sanskrit, Lorin Roche, vpogled 28.2.2013, <http://www.lorinroche.com/Sanskrit-ar/glossary/dawn.html>
- 95 Rejzek Jiří, Český etymologický slovník, LEDA, Praha 2001, str. 115
- 96 Nilsson Morgan, Švedsko-slovenski slovar, Cankarjeva založba, Ljubljana 2006, str. 36
- 97 Zupan Minna Maria, Finsko-slovenski slovar, Cankarjeva založba, Ljubljana 2006, str. 94
- 98 Rejzek Jiří, Český etymologický slovník, LEDA, Praha 2001, str. 522
- 99 Lalis Antanas, Litovsko angleški slovar, Lietuvos, Chicago 1915, str. 432
- 100 ZRC SAZU in avtorji, Slovar slovenskega knjižnega jezika, elektronska izdaja ver. 1.0, DZS
- 101 Snoj Marko, Slovenski etimološki slovar, Modrijan, Lublana 2003, str. 633
- 102 Rejzek Jiří, Český etymologický slovník, LEDA, Praha 2001, str. 532
- 103 Rejzek Jiří, Český etymologický slovník, LEDA, Praha 2001, str. 523
- 104 How to say Red in the Greek language?, Yahoo Answers, vpogled 15.3.2013, <http://answers.yahoo.com/question/index?qid=20091102125609AA9goWh>
- 105 ZRC SAZU in avtorji, Slovar slovenskega knjižnega jezika, elektronska izdaja ver. 1.0, DZS
- 106 ZRC SAZU in avtorji, Slovar slovenskega knjižnega jezika, elektronska izdaja ver. 1.0, DZS
- 107 Radič, Cornus, vpogled 14.3.2013, <http://www.cornus.si/radic.html>
- 108 Cimerman Polona, Radič za dober tek in prebavo, Viva, vpogled 12.3.2013, <http://www.viva.si/Zdrav-način-prehrane/8889/Radič-za-dober-tek-in-prebavo>
- 109 Snoj Marko, Slovenski etimološki slovar, Modrijan, Lublana 2003, str. 598
- 110 Rejzek Jiří, Český etymologický slovník, LEDA, Praha 2001, str. 96
- 111 Radicchio, Merriam-Webster, vpogled 17.3.2013, <http://www.merriam-webster.com/dictionary/radicchio>
- 112 Latinsko-angleški slovar, Perseus Digital Library, vpogled 11.3.2013, <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/resolveform?type=start&lookup=rad&lang=la>
- 113 Völk Peter, Latinska slovnica, Mladinska knjiga, Ljubljana 2005, str. 19
- 114 Vardjan France, Vrtno zelenjadarstvo, ČZP Kmečki glas, Ljubljana 1980, str. 179
- 115 Vodopivec Vinko, Napisi na ptujskih oljenkah, Zbornik sedme mednarodne konference, Izvor Evropejcev, Jutro, Lublana 2009, str. 143
- 116 Haná Region, Hanáci Praha, vpogled 3.4.2013, http://www.hanaci.vivat.cz/hana_gb.php
- 117 Laško, Wikipedia, vpogled 18.2.2013, <http://cs.wikipedia.org/wiki/Laško>
- 118 Valaško, Wikipedia, vpogled 18.2.2013, <http://cs.wikipedia.org/wiki/Valaško>

Povzetek

Zadnji podatki kažejo, da se kovinarstvo ni začelo ne v Mezopotamiji in ne v Mali Aziji, pač pa pred najmanj 7500 leti v Evropi. Vsaj toliko je stara beseda ruda, ki prvotno pomeni izkopan, iz zemlje iztrgan material, namenjen za gospodarsko predelavo ali prodajo. Na tako razlago poleg slovenskih besed: ruváč, ruváti, rúti, rováríti, rón, rovátí, rónka, rónnica, itd., kaže tudi litovska beseda rausti, ki pomeni: kopati, izkopati, izkopana zemlja, rudniški odpadki in riti. Ruda je snov pridobljena z ruvánjem, rúvanjem, rútnjem ali ritnem. Nosilci besede ruda niso ne Grki, ne Latini in še manj »Germani«, kar jasno kaže primerjava sorodnih besed iz korena *rud-. Beseda je slovenskega izvora in so jo Balti prevzeli v prvotni obliki, Sumerci, »Nemci«, idr. pa so jo prilagodili. Vzpon sumerske civilizacije sovпада z zatonom najstarejšega središča kovinarskega na svetu, kar daje slutiti, da slavna sumerska civilizacija počiva na kriminalnem ropu visokotehnološko napredne slovenske družbe in na genocidnem iztrebljenju teh Sloenov.

Od takrat, ko so prednamci poimenovali rdečo barvo *кървена*, niso imeli prav nikakršne potrebe, da bi isto barvo poimenoval ponovno z drugim imenom. To je veljalo vse dotlej, dokler je nabiralniško-lovska družba ohranjala enak ali podoben način življenja, zato je smiselno iskati nastanek besede rudeča v času uvajanja poljedelstva in kovinarstva. Iz bolj ali manj pri vseh Slovanih ohranjenih ostankov besede rudeč je razvidno, da so nekdaj vsi Slovenci poznali besedo rdeč. Ta je v nemški jezik zašla kot slovenska izposojenka. Iz korena *rud- izvirajo lit. besede za rdečo in rdeče-rjavo barvo, za rudo in železo, za jesen in mesec september. V srb. in hrv. je september rujan, oktober pa v češčini říjen, vse v prvotnem pomenu rdeč. Hematit je železova ruda rdeče do rdečerjave barve, ki se po slovensko, po barvi krvi imenuje krvavec. Ta je temeljito vstopila v človekovo gospodarsko dejavnost šele z uveljavitvijo taljenja železa. Zaradi rdečkaste barve železove rude, so prednamci besedo ruda prevzeli kot sopomenko za rdečo barvo.

Ne potrebujemo iskati niti latinskega in še manj grškega porekla besede ruj, pač pa je zadosti, da se ozremo po njegovi največji oz. najbolj izstopajoči značilnosti v razmerju do drugih rastlin. To pa je rdečina njegovih listov, ki jih narava obarva tako izrazito, da ruj v jesenski pokrajini prav močno izstopa. Grščina v Sredozemlju je sorazmerno mlad pojav, zato ni mogoče, da bi starejša slovenščina svoj temeljni koren *ruj- jemala iz grščine, kateri je nenavsezanje ta koren celo tuj! Beseda ruj v grščini in latinščini neposredno izvira iz slovenskega ruja v pomenu rdeč.

Slovenski etimološki slovar izvaja zarjo iz žareti, sijati, blesteti. Rdečkasta barva obzorja res spominja na gorenje ali žarenje, v resnici pa je rdečina na obzorju le posledica žarenja, ne pa žarenje samo. Zarja izhaja iz pojma rdeč v sestavljeni obliki za-ruj-a, kar pomeni za-rdečina na jutranjem ali večernem obzorju. To potrjujejo tudi številni izrazi za zarjo v sanskrtu.

Beseda rujno se v slovenščini nanaša le na vino, v pomenu plemenito, dobro vino. V slovaščini pa pomeni živahen, razposajen, strasten in opojen, kar jih povezuje z rdečo barvo, strast pa z nebrzdanostjo, z vnetostjo, ognjem, gorečnostjo, vse pa ponovno z rdečo barvo. Ne rdeče in ne belo vino ni le dobro in drugo ne samo slabo. Seveda je rajsko vino dobro, celo najboljše, toda iz primerjave lahko sklepamo, da tudi dobro, plemenito vino, izraženo z besedo rujno, izvira iz besede rod, pleme in ne iz pridevnika rajsko.

Večina evropskih jezikov za radič uporablja italijanski izraz radicchio, zahodnoslovanski čekanka, slovenski, radič, latinski jezik pa rādicūla, ki naj bi izviral iz radix 'korenina'. Radix je v latinščino verjetno zašel v kot sopomenka za največjo značilnost radiča, da se ga lahko večkrat reže do korenine, nakar vedno znova požene liste. V besedah rad-*ix*, rād-*ic*-ūla, rad-*ic*-chio, nobena od končnic: -ic, -ič, -ik ni tipično latinska ali italijanska, pač pa so prav vse značilno slovenske. Od latinskih besed, ki se začnejo na rad- jih je 44,4 % povezanih z žarenjem, sijem, bleščanjem, 38,9 % pa s korenino. V latinščini med obema skupinama ni videti nikakršne sorodnosti. Povezavo je presenetljivo mogoče uzreti šele preko slovenskega korena *rud- za rdečo barvo. Radič je izvorno slovenska in ne latinska beseda, ki s korenem *rud- in pripono -ič pomeni nizko rastlino rdeče barve.